

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief
Regio Eindhoven

27e jaargang, nr. 107

oktober 1997

Redactie-adres: Streekarchief Regio Eindhoven
Rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en informatie: H. Mijland en J. Suijkerbuijk
telefoon 0499 - 575245

Abonnementen, losse nummers:

In 1997 bedraagt de abonnementsprijs f 25,-- per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.

Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 6,25.

Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Oostelbeers.

INHOUD

- I. Klokken klonken over Oirschot
door J. Lijten

- II. Rijksmonumenten van 'jongere bouwkunst'
in Veldhoven
door Jacq. Bijnen

- III. Kempische curiosa 39
De Oirschotse schepenen als oppervoogden
der wezen
door J. Lijten

- IV. Genealogische fragmenten
I. Van Assouw
door F. Schoots

- V. De verering van O.L.Vrouw van de H.Eik
te Oirschot
door J. Lijten

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

I. KLOKKEN KLONKEN OVER OIRSCHOT

door J. Lijten

De klanken van de Oirschotse beiaard en de slag en het gelui der klokken zijn voor ons zo vertrouwd, dat wij ze dikwijls niet (bewust) horen.

Toch is het goed ons te realiseren, dat klokken vroeger een grote betekenis gehad en een onmisbare rol gespeeld hebben in het leven van de gemeenschap. Voor mechanische of digitale tijdsaanduidingen algemeen werden, was naast de zonnestand de klokkenklank het enige waarneembare tijdsteken voor ver verspreide gemeenschappen.

Wanneer we willen nagaan, hoelang luiddklokken in onze samenleving deze onmisbare rol gespeeld hebben, stoten we slechts op weinige toevallige vermeldingen. Rond 1100 zal er in het torentje van de Mariakerk wel een klein klokje geklepeld hebben om de parochianen naar het godshuis samen te roepen, maar een vermelding in 1681 wijst erop, dat er rond die tijd reeds een grote klok gegoten is.

I De Oirschotse klok van ca. 1100

In 1681 moest de tweede-grootste klok hergoten worden, omdat de 'oren' waren gebroken, dat wil zeggen de kroon, waarmee de klok aan de luibalk was opgehangen. Daarbij wordt aangetekend, dat deze klok 'nu ontrent tsedert den jare gegooten en is gehangen en gcluydt heeft geweese.¹⁾ Deze vermelding geeft ons wel geen absolute zekerheid, maar lijkt, met name omdat de klok nog aanwezig was en door deskundigen zoals Jan Fremie bekeken zal zijn, voldoende betrouwbaar. Deze klok 'ontrent de drieduysent pont swaer synde' kan niet in het torentje van de Mariakerk gehangen hebben maar, zoals dat veelal gebeurde, in een aparte luistoel bij de kerk, zoals deze in het noorden van Nederland en ook in Bergeijk nog bestaan.

Zij zal dan later in de toren van de eerste Sint-Petruskerk (gebouwd ca. 1268) gehangen hebben en daar de brand van 1462 hebben overleefd.

II De klok van Best van 1482

Voor de in 1437 gebouwde kerk van Best, die de inwoners graag tot een parochie zagen uitgroeien, was het belangrijk om over een luiklok te beschikken en zij hadden er dan ook veel voor over, zoals blijkt uit de machtiging die zij gaven aan een kerkmeester, om een contract te sluiten met de klokgieter en de kosten naar draagkracht om te slaan.

1482.03.11

Best

Accoord betreffende het gieten van een klok voor de Odulphus-kapel in Best.

Oirschots schepenprotocol van 1482, fol. 13.

Doen cont enen yegelycken, dat voir ons syn comen ende gestaen de gemeyn gebuer van Best, Aerle ende Vloet op enen sondach in der capelle Sinte-Odolph, de welc daertoe II oft III reysen in der kerke geroepen ende verwekt waeren openbaer in der kercke van her Henrick Geerlycx ende noch daer toe van Jannen van Espe, als vorster ons gueden heren hertogen, by alsoe oft yemant were, die 't niet en gheliefden, dat hy er 't hon af hadde mogen seggen, totten welcke nyemant comen en was, gelyc de gebuer dit geburlyc voir ons bekenden, ende hebben geconsenteert ende gewilcoert, consenteren ende wilcoeren Claeusen Thoemaessoen van Audenhoven als kerckmeester der vorscreven capellen, dat de selve Claeus sal doen gieten ende maken in der selver capellen een clock zwar synde III oft 111¹/₂ hondert [pond] ende soe wes daer toe gegeven wort, dat sal Claes vorscreven dar aen corten ende dat rest ende gebreck dair af dat dat de selve Claeus sal moegen doen setten in den vorscreven hertgangen ende gebueren beeds-gewyse ende dat sy gemeynlyc dat alsoe betalen sellen ende den celven Claesen daer af scadeloes houden ende ontheffen ende daer af de dagen sellen syn van Bamis naestcomende over een jair, uutgenomen vyf Rynsgulden terstont te geven, als de clock daer hengt ende luydt.

Datum XI dagen [in] mercio.

Testes: [Danel van] Vlierden et [Jan van der] Daesdonck.

Dat comen is meester Gobbel, de clockgieter, ende heeft gelooft Claeusen Thomaessoen tot behoef den gebueren van Best, Aerle ende Vloet, te gieten een doek van III oft 111¹/₂c [pond] zwair, elc hondert pont X11¹/₂ Rynsgulden, ende dairvoir leveren geluyt tot meesteren pryse ende te weren, soe dat gewoenlyc is.

N.B. Datum en getuigen zijn hier niet vermeld, maar het zullen dezelfde zijn.

Blijkens de volmacht, die aan kerkmeester Claes van Audenhoven wordt gegeven, heeft heel de bevolking van Best ingestemd met het aanschaffen van een luiddklok. Na de aankondiging door rector Henrick Gcerlics van de Melcrod in de kerk en vorster Jan van Esp bij 'de geboden' is er niemand verschenen die bezwaar had. Voor de betaling der klok zal men eerst een collecte houden en wat er ontbreekt, zal worden omgeslagen volgens de grondslag der bede, dat is de algemene belasting naar draagkracht.

Aansluitend wordt het contract gemaakt met 'meester Gobbel', dat is Gobelinus Moer uit de bekende klokgietersfamilie die zich in 's-Hertogenbosch gevestigd had.²⁾ In het contract wordt de wijze van betaling niet aangeroerd, maar deze blijkt uit de machtiging: 5 Rijnsgulden wanneer de klok hangt en luidt en de rest per 1 oktober 1483.

III De klok van Best van 1513

Het gieten van deze klok is enkel bekend uit het opschrift, dat door H. Lamers gepubliceerd is in de Noordbrabantse volksalmanak van 1889.³⁾

Anno MCCCCCXIII heeft my Hans Falck van Mieremberg ghegoten. Sanct Odulphus patronus in Beest.

IV De kleine klok van Oirschot van 1641

Het lijkt wel, dat er rond het midden van de zeventiende eeuw een ziekte heerste onder de Oirschotse klokken. Achtereenvolgens moesten vanwege barsten de kleine klok in 1641, de grootste in 1651 en de tweede in 1681 hergoten worden.

Op 8 augustus werd het contract voor het vergieten van de kleine klok gesloten met Martyn Mareschal, die verder niet bekend is, en een maand later werd de klok gegoten.⁴⁾

1641.08.10

Oirschot

Acta scabinorum van 1641, fol. 120v⁰.

Contract van het vergieten van de cleyne clocke in Sinte-Petersthoren.

Op heden den thyenden dach der maent van augustus sestynchondert eenenveertich syn de magistrate ende de kerckmeesters van Sinte-Peterskercke binnen der vryheyt van Oirschot ter eenre ende mr. Martyn Maresehall, clockgieter, ter andere zyden met malcander veraccordeert ende verleecken, by weleken accoorde dyc voorschreven mr. Martyn gelooft heeft, gelyck hy gelooft mitsdesen, deselve clocke, dye in Sinte-Petersthoren tegenwoordich geborsten hangende is, te vergieten ende dat onder conditiën ende voorwaerden naebeschreven, te weten, dat Gerit Hermanssen, kerckmeester van Sinte-Peterskercke voorschreven, aen den voorschreven mr. Martyn sal geven voor syne conste, moeyte ende arbeyt van Blek hondert pont gewichts, dat de voorschreven clocke bevonden sal worden te wegen, ses Carolusgulden, noch tot eene vereeringe voor het maecken van de vorme thyen gulden eens ende tot dyen noch eene tonne byers eens, waervoor dye voorschreven mr. Martyn sal innestaen deselve clocke te leveren well gegooten, op goede thoone, goede forme ende alles goet, ende navr het gieten ende hangen een halff jaer sonder foute verantwoordten.

Ende offer in het gieten foute geviel, sal den voorschreven mr. Martyn de voorschreven clocke anderwerff moeten vergieten ende goet leveren eenemaell op synen coste. Des soo sullen dye voorschreven kerckmeesters ende voorseyde magistraete den voorschreven mr. Martyn leveren allen de materialen daertoe nodich wesende egeene uuytgescheyden.

Ende sal den voorschreven kerckmeester d'eene hellichte van de voorschreven penningen leveren ende betaelen, als de clocke gegoten sal wesen, ende d'ander hellichte een halff jaer daerna, als deselve goet bevonden sal wesen.

Welcke voorschreven conditiën dye voorschreven partyën gelooft hebben te achtervolgen ende metten wercke te volbrengen onder verbyntenisse ut moris est.

Actum ut supra.

Orconden etc.

Testes: [Jacob Dircks van den] Velde et [Jan] Stockelmans.

Ende was onderteeckent met een merck in forme als dese ^L—7, daerby geschreven staende: d'merck van Gerit Hermans.

alnoch: Martyn Mareschal

ende: G. Goossens, secretaris.

De voorschreven clocke is gegoten den Xd" septembris 1641.

Inscriptio campane cum chronico:

olrsChot gens IVsta tVa pletate reVIXI

oro tIbI sVperl preMla DIgna krant.

(Vertaling: Volk van Oirschot, door uw gepaste toewijding ben ik herleefd
Ik bid, dat de hemel u naar waarde zal belonen.)

Aliud:

festa reCens nobls VoCabVLa traDIta natls

oDVLphonlCoLaVs [pLebs] Ita qVIGVe VoCate.

Zoals in 1482 wordt de prijs bepaald naar het gewicht van de gegoten klok en daarenboven 10 gulden voor het maken van de vorm en een ton bier voor de klokgieter en zijn helpers.

Zoals blijkbaar gebruikelijk was, gezien de overige contracten, zou de opdrachtgever voor alle materialen zorgen: de klokspijs en alles wat nodig was om de oven te bouwen en te stoken. Het werk van het gieten werd betaald, maar was geheel voor risico van de vakman.

De kerkmeester, die het contract mede tekende, Gerit Hermans, kon blijkbaar niet schrijven. Hij tekende met een hakenkruis, dat toen niet de emotionele betekenis had, die wij eraan toekennen.

Wij veronderstellen, dat secretaris Gerard Goossens het opschrift gemaakt heeft, dat bestaat uit een distichon, hexameter plus pentameter, en dat tegelijk het jaartal aanwijst door alle letters, die in het systeem van Romeinse cijfers getallen aanduiden, bij elkaar op te tellen. Het geheel klopt niet exact: achter 'Oirschot' zou nog 'ensIs' moeten volgen, dat het bijvoegelijk naamwoord van Oirschot maakt in het Latijn, maar dat de hexameter een voet te lang zou maken. De I van 'ensIs' moet echter wel worden meegeteld om tot het juiste jaartal 1641 te komen.

Daarnaast zal Gerard Goossens nog een ander chronicon bedacht hebben, bestaande uit twee hexameters, dat echter zeer gekunsteld is en waarin hij ook nog het zowel voor het vers als voor het chronicon nodige woord 'pLebs' had weggelaten en dat zou kunnen worden weergegeven:

Het pas gevierde feest (Odulphus 12 juni) (heeft ons herinnerd aan) de naam die aan de kinderen is overgeleverd:

Odulphusvererend volk; zo wordt gij immers genoemd.

V De grote klok van Oirschot van 1651

Het contract voor het vergieten van de grote klok is in afschrift bewaard bij de rekening van burgemeester Goyaert Eymberts. Op de achterzijde daarvan zijn de betalingen aangetekend. De weinig bekende klokgieters waren Reynder Millloth (ook geschreven met één I en zonder h) die blijkbaar niet kon schrijven en tekende met een klok, en Claudius Humblot, zoals hijzelf tekende, maar wiens naam in het contract wordt verbasterd. Zij zullen, zoals vele klokgieters, uit Lotharingen afkomstig zijn geweest.

1651.04.24

Oirschot

Authentiek afschrift in bijlagen bij de rekening van Goyaert Eymberts [Hoppenbrouwers] van 1651/2, O.A.A.O., vrl. inv. nr. 6226, stuk nr. 46.

Contract van het vergieten van de groote clocke in Sinte-Peetersthooren deser vrijheijt Oirschot.

Op heden den XXIIIe dach van april 1651 syn de magistrathen deser vrijheijt met den heere predicant Aeltsius der selver vryheijt ende Henrick Wouters de Crom als kerckmeester der vryheijt voorschreven ter eenre ende meester Reynder Milloth ende meester Claude Henbloth, beyde meesters-clockgieters, ter andere zyden met malcanderen veraccordeert ende verleycken, bij weleken accorde dije voorschreven meesters ende clockgieters geloof hebben, gelijk zij gheloven mits desen, de selve groote clocke [die] in Sinte-Peetersthooren is hangende, geborsten synde, te vergieten en dat onder conditiën ende voirwaarden naebeschreven, te weeten, dat Henrick de Crom als kerckmester van Sinte-Peterskercke aen de voorschreven clockgieters sal geve de somme van drije hondert Carolusguldens, te weten van datum dat de clocke vergooten ende wederom gehanghen is over een jaer sonder interest, onder alsulcken conditiën, dat de voorschreven groote clocke sal moeten wesen van goeden thoon ende gheluydt op alsulcken forme ende manieren, gelijk sij voorgaende gheweest is, en dat op cost, peryckel ende last van de voorschreven clockgieters, behoudelijcken dat de magistraethen ende de kerckmeesters sullen ghehouden weesen aen de clockgieters te leveren alle de materiaelen daertoe van noode wesende ter plaetse, daer zij de selve clocke sullen gieten, soe van clockspijse, steen, leem, hennip ende voirts 'tghene daertoe noodich soude moeghen weesen, ende in soo verre de voorschreven clocke t'eynden den jaere bevonden worde met eenighe fouten van scheuren, borsten ofte valschen thoon, dat alsdan de voorschreven clockgieters de selve clocke wederom sullen moeten vergieten, alles op henne eijghen peryckel, coste ende laste, dat de gemeijnte daerdoir eghene laste ofte schaede en sal comen te lyden, mits conditie in desen accorde begrepen, dat de voorschreven clockgieters sullen moeten gieten twee pannen tot de voorschreven clocke ende het overschot van de clockespijsse sal geheelijcken blijven tot proffyte van de kercke alhier.

Alle welcke voorschreven conditiën, poincten en articulen die voorschreven comparanten ten wedersyden ghelooft hebben metten werck te volbrenghen en te voldoen onder verbintnisse van henne respective persoonen ende goederen, present ende toecomende, ut moris est, realiter.

Datum ut supra.

Testes: Eymberts, Elmpt, Stockelmans, schepenen, Cornelis Eeckerschot, Anthonis van Essch, gheswooren, Johan van de Kerckhoff, borgemeester ende achtman, domfine Johannes Aeltsius, predicant, ende Henrick Wouters de Crom als kerckmeester ende meester Reynder Milloth ende meester Claude Henbloth, clockgieters, dese onderteekent hebbende.

Ende was onderteekent aldus:

Johannes Aelcius
Goyaert Eymberts
Jan van Elmpt

senior V.D. minister
et pastor in Oirschot

J. Stockelmans
Cornelis Eeckerschot
Anthonis Henricx van Esch
J. v.d. Kerckhoff

Henrick de Crom

Renier Milot met een merck van een clocke
Claudius Humbloth

Daaronder: Dese copije bij mij ondergeschreven als substituut van den secretaris bevonden van woorde tot woorde te accorderen.

Actum desen XIIe junij 1651.

w.g. J. Stockelmans, loco secretarij.

Op de achterzijde:

Op dese somme en accorde op d' ander zijde beschreven bekenne wij, mr. Reijnder Milloth ende Claude Henbloth ontfanghen te hebben uuijt handen van Henrick de Crom de somme van drij [C] en dartich guldens.

Actum desen XII junij 1651.

w.g. Claudius Humblot.

Opten sevenendetwintichsten mej 1652 bekennen wij, mr. Reynder Milloth ende Claude Henbloth ontfangen te hebben uijt handen Goijaert Embrechts, borge-meester, de somme van hondert vierendevijftich gulden vijftien stuivers.

Oirconde

w.g. Claudius Humblot.

Tussengeschreven: De post alnoch aen de huijsvrouwe van mr. Feij betaelt voor cureringhe de somme van achtentwintich st.

In de marge: Hier met is dit accort ten volle voldaan ende betaelt. Allet geschiet in de presentie van alle de schepenen. w.g. Loco secretarij G.L. van Ghestel.

Onder: Visa in rekeninge.

Volgens gebruik verschaft de opdrachtgever alle materialen. De klokgieters nemen het gieten aan voor hun risico tegen betaling per een jaar na gieten en hangen van 300 Carolusgulden. De Carolusgulden was een rekenmunt vooral voor buitenlanders; de koers varieerde. Zij worden in feite betaald in de gebruikelijke munt. Ofschoon was afgesproken, dat betaling zou geschieden een jaar na het gieten, betaalde de kerkmeester zijn deel reeds kort na de gieting: 330 gulden per 12 juni 1651. De burgemeester betaalde de rest op 27 mei 1652: 154 gulden en 15 stuiver. Als de Carolusgulden toen 1 gulden 12 stuiver en 5 penningen gold, moesten de klokgieters 484 gulden 13 stuiver en 12 penningen beuren. Zij hebben dan zelfs een en een kwart stuiver fooi gehad.

Bovendien heeft de burgemeester nog 28 stuiver betaald aan de weduwe van chirurgijn Arnold Fey senior, die vermoedelijk een van de helpers verzorgd had, die mogelijk door spattend brons gewond zal zijn.

VI De tweede-grootste klok van Oirschot van 1681

Ook de ca. 1100 gegoten klok had het blijkbaar begeven, niet doordat zij gebarsten was maar doordat de kroon, waarmee de klok aan de lui-as hing, 'de ooren', gebroken was. Alleen van deze klok wordt het gewicht vermeld: ongeveer 3000 pond. De grote klok klonk gewoonlijk een grote terts lager dan de daarop volgende en moest daartoe ongeveer het dubbele gewicht hebben.

1681.04.30

Oirschot

Schepenprotocol van 1680/1, fol. 299 e.v.v.

Besteedinge en accordt om de groote kloek naest de grootste kloek te vergieten bij monsieur Jan Fremey met de magistraet aengegaen en besteeckt dusvoigende gemaect.

Alsoo de naestgrootste kloeke in Sinte-Peterskercke en tooren van Oirschot nu ontrent tsedert den jare XIc gegooten en is gehangen en geluydt heeft geweest, beide d'ooren sijn affgeluydt en gebroocken, soo dat niet meer bequaem was om te luyen, ontrent de drijeduysent pont swaer synde, en dat enen goeden experten meester klockgieter, mr. Jan Fremey, Lorenoijs, sich hier heeft comen presenteren synen dienst om de voorschreven kloeke, genaemt de beedekloek, te vergieten en wederom van goeden clanck en resonantie te brengen als voorheenen geweest was, soo hebben Nicolaes Henricks Hoppenbrouwers, Henrick van de Schoot, Pauwels Moescop, Jan Elias Verheijden en Geerit van Gerwen met Geerit Cranen, schepenen, ende Geerit van Courssel, Bartel Buckinx ende Andries Schellekens, geswoorens en van den eede der vrijhey Oirschot over het vergieten en hermaecken der voorschreven kloeke en die wederom in' goeden stant, thoon en klanck te brengen, soo als te voorens was geweest, gesproocken ende soo sijn die voorschreven schepenen en die van den eede overcomen, versproocken ende geaccordeert metten voorschreven mr. Jan Fremey, dat hij die voorschreven kloeke alsoo als voorschreven in stant sal vergieten, in thoon, clanck en resonantie te brengen even aleens en beeter als die voor heene is geweest, eer dat eenige lesie oft breucke heeft gehad, dat oyck daertoe alle de materialen, spijsen ende andere daertoe gerequireert die aenneemt te procureren, daerintegens dat die voorschreven magistraet van Oirschot aennemt te verschaffen en bij de hant te versorgen cleijleem, steen, calck, houdt, torff en brant om vier te stoocken, 't ijserwerck tot den ooren, 't op en affwijnden van de voorschreven beedekloek alsmede 't aff en opweijnden van de vorme, en dije voordere spijs daertoe gebruyckt ende geemployert werdende betaelt te worden by de magistraet voorschreven.

Ende off het gevele en gebeurde, dat in het vergieten eenigen misval quame en niet wel succedeerden en mislucte - dat Godt wil verhoeden - dat die voornoemde mr. Jan Fremey bij sulcken toeval en ongeluck dat tot sijnen coste ende laste alsdan die kloeke wederom sal moeten vergieten, in volcomen stant en effect brengen, soo als voorschreven is, sonder eenige oppositie off exceptie ter contrarie daer tegens in te brengen in eeniger manieren, en alsoo dan in volcomen effect, clanck, stant en resonantie gebracht zijnde, soos dat vereijst en behoort te leveren tot sijns meesters Jans Fremey tosten en lasten, alsdan voor sijne moijten,

cunst, kosten en vacatiën met sijn hulpe, assistenten en knechten te genieten, te hebben en door den borgemeester der vrijhey Oirschot bij schriftelijke ordonnantie betaelt te worden eene somme van honden ducaton offwcl driehondert en vijfthien guldens sonder meer, soo wanneer 't voorschreven werck loffelijck ende prijselijck volbracht en geleverd sal sijn; 't geene aldus als voorschreven aengenomen en ten weder zijden bedongen ende geaccordeert is, gelovende parthijen ten weder zijden onder verbant en bedwanck als naer rechten 'tselve als voorschreven alsoo naer te sullen comen en metten wercke te volbrengen onder vrijwillige condemnatie daer en soo dat vereijst als verwonnen ende bevonniste schuldt.

T'oirconde actum Oirschot den laetsten dach aprilis 1681.

Dese bij parthijen dus geaccordeert en onderteekent.

Alsoo in't vergieten de kloek is misluckt, soo is naer versproocken ende veraccordeert, dat mr. Jan Fremey om 'tselve te repareren ende wederomme die kloek te vergieten willich is en aennemt dat te doen, stellende de schade ende d'oncosten bij hem te doen en te lijden tot discretie van de heeren magistraet hem daerinne te gemoet te comen en 't'assisteren, soo hebben de voorschreven magistraet boven het versproocken voorschreven accordt gelooft den voorschreven mr. Jan Fremey tegemodt te comen ende noch eenige courtosie te sullen doen: brant, steen ende andere materialen daertoe gerequireert te verschaffen ende tot de vorme ontrent 15 gulden, ende 't werck wel geluckt ende gesuccedert zijnde cene courtoijse te doen tot belive van de magistraet.

Actum den 29° junii 1681 ter presentie van parthijen ten weder zijde dus opgelesen ende geaccordeert als voorschreven.

w.g. Jan Fremie

Jacob de Jongh.

Voor de 2 reijs misluckt, wederom aen de ooren niet wel uijtgevallen, die nu voor de derde mael 'tsijnen coste ende laste die te vergieten en de kloek te maecken van goeden thoon en resonantie naer behooren.

Actum den .. julii 1681.

Testes: omnes scabini.

1681.11.08

Oirschot

Schepenprotocol van 1681/2, blz. 86 e.v.

Certificatie voor mr. Jan Fremey, klockgieter.

Wy schepenen der vrijheijt ende heerlijckheijt Oirschot in de Meijerije van 's-Hertogenbosch, tuijgen, attesteren ende certificeren mits desen voor d'oprechte waerheijt ter instantie ende requisitie van mr. Jan Fremey, klockgieter, dat denselven in den jaere 1681 in de maant october binnen de voorschreven vrijheijt op het mercktvelt aldaer heeft vergooten eene kloek van over de 3000 ponden swaer ende sijn daerinne soodanigh geëxerceert ende gedraegen, dat den selven bij ons daertoe bequaem ende habiel geoordeelt werdt 'tselve ambacht in qualiteijt als

meester te exerceren, alsoo dezelve kloeke is geladt ende suijsver met fraeije letteren ende looffwerck daer rontsom, geheel ende in alles volgoten, gelijk die nu alhier in den thooren is hangende, gevende door het luiden van haer een goede resonantie ende clanck; versoeckende daeromme aen alle die ghene die dese onse opene letteren van certificatie sullen werden verthoont, den voorschreven meester Jan Fremij daervoor alomme te erkennen ende te gebruijcken in wat steden ende plaetsen sij denselven sijnen dienst van noden mochten hebben.

Ende want het goddelijck is der waarheijt getuijgenisse te geven des versocht sijnde, soo hebben wij schepenen voorschreven in kennisse der waarheijt onsen gemeijnen vrijheijts ende schependoms zegele dese onse letteren doen aenhangen ende in absentie van onsen secretaris door sijnen substituut laeten uijtmaecken ende onderteekenen.

Gegeven den 8^{en} dagh der maent november des jaers Ons Heeren geboorte 1681.

Dit contract wordt gesloten met Jan Fremie, zoals hijzelf tekent, maar wiens naam ook wordt verhaspeld. Hij was een leerling van de bekende klokgieters Hemony.⁵⁾ De condities zijn zoals gebruikelijk: de gemeente levert alle materialen, de klokgieter krijgt voor zijn werk en risico 100 ducats ofwel 315 gulden.

Het is opvallend, dat bij deze bekwame klokgieter het gieten tot twee keer toe mislukt en wel, zoals bij de tweede mislukking wordt aangetekend: 'wederom aen de ooren niet wel uijtgevallen'.

Wanneer we hierbij in ogenschouw nemen, dat bij deze ca. 1100 gegoten klok ook 'de ooren' gebroken waren, ligt hier ons inziens een onderzoekerrein voor de technische deskundigen, of de samenstelling van de klokspijs rond 1100 beter bestand was tegen trillingen dan tegen trekkrachten.

Jan Fremie heeft zijn goede naam gestand gedaan en de klok driemaal gegoten, waarvoor hem 15 gulden extra en nog enige 'dourtosie' door de gemeente werd geschonken naast het opnieuw ter beschikking stellen van materialen en 'brane voor het stoken van de oven.

Na de derde, geslaagde, poging wordt aan Jan Fremie een getuigschrift gegeven, waaruit tevens blijkt, dat de vergieting op de markt is geschied en dat de klok ruim 3000 pond woog.

Overigens was het contract mede ondertekend door Jacob de Jongh, vermoedelijk zijn assistent.

VII Drie klokken voor Oirschot en een voor Best

Van deze gieting is slechts een aantekening van de secretaris bekend omtrent de betaling.

1696.00.00

Oirschot

O.A.A .0., vrl. inv. nr. 418.

Specificatie voor mr. Alexius Julianus klokgieter, van 'tgeene hij tot laste van de vrijheijt Oirschot is pretenderende.

In't jaer 1696

In't iersten compt den selven bij accoort voor het gieten van twee kloeken tot Oirschot en een tot Best de somme van ses hondert guldens en ses stuyvers, dico 606-6-0

Item voor het gieten van eenen clocke tot Oirschot van 3000 pont in plaetse van 300 pont compt den selven 100-0-0
facit tsamen 706-6-0

Hier op heeft den selven in 2 diverse reijsen van den borgemeester Cornelis Francken de Croon ontfangen de somme van 56-10-0

Item in'tjaer 1698 van den borgemeester Jan Gijsberts van den Heuvel ontfangen 50-0-0

Item van de gemeijnte van Sint-Oedenrode voor het vergieten van de pannen ontfangen de somme van twee en vijftigh guldens tien stuyvers, salvo iusto, dico 52-10-0

Item in december 1698 van den borgemeester Cornelis Francken de Croon ontfangen desomme van 350-0-0
509-0-0

Dese affgetrocken van de voorschreven 706 guldens 6 stuyvers resteert noch hondert seven en tnegentigh guldens ses stuyvers salvo iusto dico 197-6-0

De gieting is verricht door Alexius Julien, in de aantekening Julianus genoemd, via de vrouwelijke lijn voorvader van de klokgietersfamilie Petit, afkomstig uit Lotharingen. Hij had zich gevestigd in Weert en later in Lier.⁶⁾

Van de twee klokken, die hij gegoten heeft voor Oirschot, en de ene voor Best, wordt niet vermeld of het een hergieting was en ook niets over het gewicht.

Daarnaast heeft hij een klok van 300 pond voor Oirschot hergoten tot een van 3000 pond.

Rekening houdend met de prijzen, zullen de eerstgenoemde drie klokken zeker zwaar geweest zijn.

Daarenboven heeft hij blijkbaar nog 'pannen' hergoten voor Sint-Oedenrode. Pannen waren metalen lagers op de klokkenstoel, waarin de lui-as draaide. Zij waren blijkbaar ook van brons en werden meestal gegoten als bijproduct bij het gieten van klokken.⁷⁾

Blijkens de aantekening is Oirschot niet erg vlot geweest met de betaling van het grote bedrag.

Deze gieting is een grote onderneming geweest en mogelijk heeft Alexius Julien naast deze klokken er nog gegoten voor andere opdrachtgevers. Bij de restauratie van de Mariakerk in 1960 zijn daar restanten van 7 klokvormen gevonden. Wij vermoeden, dat ze alle van deze gieting zijn.

VIII De kleine klok van Oirschot en de schel van Best van 1735

De kleine klok, die in 1641 werd hergoten, zal de eeuw niet vol gemaakt hebben. Uit het feit, dat hier wordt gesproken over 'de kleine klok' van Oirschot en 'de schel' van Best, zullen we wel kunnen besluiten, dat de kleinste klok van Best lichter was dan de Oirschotse. Overigens wordt bij de aanbesteding van het verhangen der klokken in 1739 ook de Oirschotse kleine klok 'schel' genoemd.⁸⁾

1735.10.19

Oirschot

O.A.A.O., Schepenenresolutieboek van 1735, blz. 476.

Woensdag den 19 oktober 1735.

Comparanten: de heren schepenen uijtgenomen de Cort, gesworens uijtgenomen van de Sande, raaden, kerkmeester van Noort en armmeester van Roij.

Heden den 19 oktober 1735 met monsieur Jean Petit, klokgieter tot Helmond, veraccordeert om te vergieten de derde clock in den tooren van Sint-Peterskercke voor een hondert vijf en tachtigh gulden, dogh 100 pondt of meer minder wegen de dan 2000 pondt voor een hondert vijf en seventigh gulden, bij den aennemer al de arbeijders daer toe nodigh te betalen, mits dat al de materialen bij de gemeente op de plaets moeten geleverd worden en de oude clock te leveren ter plaetse van de vergieting, alwaer den aennemer de nieuwe sal leveren, sulcx [dat] het uijtwinden van de oude en hangen van de nieuwe clock blijft tot lasten van de gemeente; de nieuwe doek te proberen een maandt en: goedt of geen gele met het vergieten van het schelleken tot Best daeronder begrepen; en sal hier van behoerlijck contract gepasseert worden.

1735.11.20.

Oirschot

O.A.A.O., Schepenenresolutieboek van 1735, blz. 478.

Sondagh den 20 november 1735.

Comparanten: de heren de Cort, Spapen, van der Vleuten, van de Schoot, Schepens, D. van de Ven, Overdijck, Neggers, van Dooren, den kerkmeester van Noort en armmeesters Kerckoirle, van Roij en de Leest.

Is binnen gestaen den klokgieter Petit te kennen gevende, dat van intentie is op donderdagh de clock en schel te vergieten en versoect dat hem de resterende spijs tot 330 pondt magh besorgt worden, waerop is geresolveert, dat den president Hendrick Schepens sal besorgen de 330 pondt spijs, die hetselve heeft aengenomen, te weten: 100 libra roodt koper, 100 pondt geel koper en 50 pondt tin, gevoegt bij de 80 pondt spijs van Bockhoven maekt samen de voorschreven 330 pont.

Blijkens de overeenkomst met de klokgieter Jean Petit uit Helmond zou de Oirschotse kleine klok ongeveer 2000 pond moeten wegen. Omdat er nog 330 pond spijs bezorgd moet worden, zal ze dus ongeveer dit gewicht zwaarder moe-

ten worden dan eerst. Als de klok na hergieting de 1900 pond niet haalt, zal Petit slechts 175 gulden krijgen in plaats van 185.

De samenstelling van de spijs: 100 pond rood koper, 100 pond geel koper en 50 pond tin is in zoverre in overeenstemming met het gebruik, dat voor grotere klokken een hoeveelheid tin van 20% werd aangehouden. De 80 pond spijs van Bokhoven is vermoedelijk het overschot van een gieting aldaar.

Het contract, dat in de schepenenresolutie is aangekondigd, is niet gevonden, maar we beschikken over alle wezenlijke gegevens.

IX Reparatie van de gearsten grote klok van Oirschot in 1750

We weten niet, welke klokken in 1696 hergoten of nieuw gegoten zijn. Het is daarom mogelijk, dat de grote klok van 1651 al in 1696 hergoten is, maar ook, dat het deze klok is, die in 1750 gerepareerd werd.

1750.03.10

Oirschot

R.A.O., Protocol van allerhande akten 1750, fol. 354.

Compareerde voor heeren scheepenen der vrij- en heerlyckheijt Oirschot, quartiere van Kempeland, Meijerije van 's-Hertogenbosch, de heeren Jan Willem Soetens, president-scheepen, Theodorus van Dooren, president van de geswoorens, en Johannes van der Grinten, president der raaden deser voorschreve vrijheijt, dewelcke soo voor haer selven als in den naame van de verdere heeren regenten deser vrijheijt, verclaerden met monsieur Johannes Bemers, canongieter en loopemaker, inwoonende borger der stadt Mechelen, geaccordeert te hebben omme binnen den tijdt van twee maanden na dato deses de grootste doek hangende in den tooren van de Sinte-Peterskercke alhier en geborsten sijnde, wederom sijne vorige resonnantie en clanck te doen hebben, die voor ons mede compareerende verclaerde het geene voorschreven [is] aengenomen te hebben, gelijk den selve mede is aennemende mits desen onder conditie en voorwaerden soo volgt.

Eerstelijck is geconditioneert, dat de heeren aanbestederen tot costen en lasten van dese gemeente tot de voorschreven grootste en geborste doek sullen leveren drie sacken boskoolen en drie ijsere ketels en het gereetschap van een timmerman ofte wel de touwen en catrollen om de doek van haer bellefort te winden en door den aennemer op den solder neder te laeten gaen en als die gemaect sal hebben, dan weer op te winden door den selven aennemer, dogh den aennemer sal sorge moeten dragen, dat door het stoocken van het vier geen brand of schaade komt te geschieden, of sal die schaade op sijn persoon en goederen herhaelt worden, waertegens den voornoemden Berners aengenomen heeft, gelijk den selven is aennemende bij desen het saudeersel en de verdere materialen daertoe nodigh hebbende tot sijnen kosten en lasten te sullen leveren en medebrenge sonder voor karrevragten, rijskosten, verteringe onderwegen en geduerende dat hij hier sal moeten sijn, iets van dese gemeente te mogen pretenderen of eijsschen; ende verders belooft hij aennemer mede, dat bij aldien de voorschreven clock door clockegieters of andere hun des verstaande mogte worden afgekeurt en verclaerden behoer-

lijcke resonnantie niet te hebben, geene duijt van de beloofde acnneemerspenningen te sullen mogen eijsschen of vorderen in rechten of daerbuijten, waertegens de heeren aanbestederen beloven, gelijk sij beloven mits desen, dat soo dra de voorschreven doek gesaudeert en goedgekeurt, als boven breder vermeldt, sal weesen, hem aennemer door harren borgemeester te sullen doen tellen en voldoen de comme van drie hondert guldens eens met een ducaet voor sijne verteringe macr anders niet; tot naerkominge van't geene voorschreue verclaerden de comparanten over en weder te verbinden haere persoonen en goederen hebbende ende verkrijgende, deselve onderwerpene aen alle heeren hoven, rechteren en gerechten ende specialijck de vrijwillige condemnatie van den Ed. Raade en leenhoven van Braband in 's-Gravenhage alsmede den provinciale Raade te Mechelen; constituerende ten dien eijnde Paulus Loeff en mr. Cornelis Elias van Wenssenburgh, procureurs voor welgemelte Raade van Braband, en verdere procureurs voor den selven Raade postulerende, alsmede de twee outste procureurs voor den provinciale Raade te Mechelen residerende, den eene omme de condemnatie te versoecken en den anderen omme daerinne te consenteren cum expensis, gelovende voor goed, vast, stedigh en van waerden te houden alle't geene in crachte deses sal worden gedaen en verricht onder verband als boven.

Aldus gedaen en gepasseert sonder argelist ter presentie en overstaen van de heeren Adriaen van Dooren en Jan Anthonij Kemps, schepenen in Oirschot, desen tienden maart 17c vijftigh.

w.g. Jan Willem Soetens
Theodorus van Dooren
J.v. der Grinten
bij een kruisje: dit merck is gestelt bij Johannes Berners, verclaert niet anders te kunnen schrijven.
mij present w.g. H.v.Ravesteijn
Adrian van Dooren.
L.de Marcq, secretaris in Oirschot.

Johannes Bemers uit Mechelen wordt niet betiteld als klokgieter maar als 'canongierter en loopemaker'. Het is begrijpelijk, dat bij gebarsten kanonnen eerder het risico genomen werd van reparatie boven het kostbare en tijdrovende hergieten. De toepassing van deze methode bij klokken sloot naast het risico, dat de las niet hield, nog een tweede gevaar in, namelijk dat de klank niet meer zuiver zou zijn. Bemers heeft er blijkbaar alle vertrouwen in gehad, dat hij erin zou slagen de klok haar zuivere klank terug te geven, zelfs ter beoordeling door klokgieters en andere deskundigen. Als de klok door hen zou worden afgekeurd, kreeg hij 'geen duijt'.

De samenstelling van 'het saudeersel' en mogelijk ook de manier van werken met 'drie ijsere ketels' zal zijn geheim zijn geweest. Het repareren zou geschieden in de toren op de luizolder. Zelf zou hij de klok uit de luistoel takelen en weer terughangen. Wij vermoeden daarom, dat hij geen pottenkijkers wilde bij zijn bezigheden. Ook eventuele brandschade nam hij op zijn risico.

Bemers kon dan wel niet schrijven - hij tekende met een kruisje - maar hij had wel het nodige zelfvertrouwen.

Aangezien we verder niets over deze zaak vonden, noch over een proces noch over

hergisting, denken we, dat de 'canongieter' in zijn opzet geslaagd is. Voor Oirschot was de betaling van 300 gulden plus een dukaat zeker voordeliger dan het hergieten van de grote klok.

Besluit

Reeds eeuwen klonken klokken over Oirschot. Blijkbaar moesten ze nogal eens hergoten worden. Ze werden dan ook geregeld misbruikt. Zo was het de gewoonte om bij het overlijden van de heer gedurende een week drie keer per dag telkens een uur lang de klokken te luiden. Er waren nog geen milieubewegingen om te protesteren tegen geluidsoverlast.

De klokken hingen toen niet aan een gebogen maar aan een rechte luibalk. zij luidden dus veel langzamer en vooral de trage slag van de grote klok klonk veel plechtiger. Er waren dan ook zeker zes mensen nodig om ze te luiden, waartoe men in de Oirschotse toren tot de zolder boven het zangkoor moest klimmen.

Er zijn natuurlijk geen gegevens van alle vergietingen bewaard, zeker niet van de oudste, maar het verzamelde geeft toch wel enige indruk van hetgeen er kwam kijken bij een dergelijk dorpsgebeuren, waarbij het aan belangstelling zeker niet zal hebben ontbroken.

NOTEN

1. Oirschots schepenprotocol van 1680/1, fol. 299. Zie onder VI.
2. Vriendelijke mededeling van drs. Elly van Loon van het beiaardmuseum te Asten, waarvoor dank.
3. Noordbrabantsche volksalmanak voor het jaar 1889. Jaarboekje voor Noordbrabantsche geschiedenis, taal- en letterkunde onder redactie van Aug. Sassen, archivaris der gemeente Helmond, Helmond 1889, blz. 85. Met dank aan collega J. Hagen, die ons hierop wees.
4. Dit contract is ook gepubliceerd in *Oog op Oirschot*, Oirschot 1991, blz. 155.
5. Vriendelijke mededeling drs. Elly van Loon.
6. Zie noot 5.
7. Pannen werden ook wel gegoten door plaatselijke smeden. Zie over het verhangen der klokken, het vergieten der pannen enz. J. Lijten, 'De tijd in oude tijden', Kempische curiosa 18, in Campinia jrg. 22 (1992), blz. 30 e.v.
8. Zie noot 7.

II. RIJKSMONUMENTEN VAN 'JONGERE BOUWKUNST' IN VELDHOVEN

door Jacq. Bijnen

Inleiding

In maart van dit jaar heeft de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, tien panden binnen Veldhoven aangewezen die het predikaat Rijksmonument verdienen. Het totaal aantal op de rijkslijst staande monumenten in Veldhoven komt hiermee op zevenentwintig.

In 1987 is het landelijk Monumenten Inventarisatie Project (MIP) gestart met het doel objecten die vallen binnen de categorie van de 'jongere bouwkunst' (1850-1940) op systematische wijze te inventariseren. Met de resultaten hiervan als basisgegevens is er een selectie uitgevoerd die beoogt een representatief bestand van objecten uit die periode onder de bescherming van de Monumentenwet van 1988 te brengen.

De keuze voor Veldhoven is gemaakt mede aan de hand van het advies van de Stichting Historisch Erfgoed Veldhoven, de Monumentencommissie en met instemming van de gemeenteraad van Veldhoven.

De tien 'nieuwe monumenten' zijn:

- het kerkgebouw van Oerle
- het kerkgebouw van Veldhoven-dorp
- de pastorie van Meerveldhoven
- de villa van fabrikant/burgemeester J.C. van Nuenen aan de Provincialeweg 66
- de fabrikantenvilla en voormalig gemeentehuis aan de Kapelstraat-Zuid 3
- de woning van de vroegere burgemeester Antonij Janssens op de hoek Binnenweg-Broekweg in Zeelst
- de villa aan de Kruisstraat 23
- het Notarishuis aan de Dorpstraat 25
- boerderij De Berkter Hoef aan de Vilderstraat in Oerle
- het herenhuis in Dudok-stijl aan de Kapelstraat-Zuid 8.

De gemeente Veldhoven heeft een handzaam boekje uitgegeven met informatie over deze tien gebouwen. Op het middenblad staat een plattegrond van Veldhoven waarop de ligging van de gebouwen wordt aangegeven. Voor geïnteresseerden is het 32 pagina's tellende werkje gratis af te halen aan de balie in het gemeentehuis van Veldhoven.

Over zes van de hiervoor opgesomde panden worden in het hiernavolgende een aantal bouwkundige en cultuurhistorische zaken beschreven.

Oerlese St. Jan de Doperkerk en de neogotiek

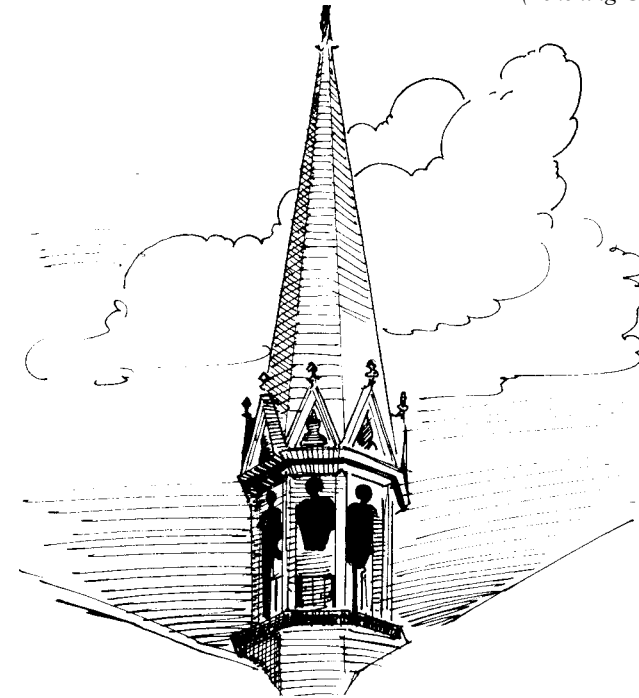
Uitwendig doet de parochiekerk van Oerle sober aan. Overal is de versiering sober gehouden. De dakkapellen en de klokkenspits op de kruising vormen de enige

dakversieringen. Uitwendig is het gebouw een eenvoudige dorpskerk met een krachtig silhouet. Zij laat duidelijk de plaats van de kerk in het middelpunt van het dorp zien.

Architect

Bouwmeester van de St. Jan de Doperkerk werd de Bosschenaar Wilhelmus Th. van Aalst. Zijn werkperiode ligt tussen 1888-1921.

*Vieringtoren van de
St. Jan de Doperkerk
(Tekening G. Sol, Collectie SHEV)*

Een van zijn eerste werken was de uitvoering van de door Lambert Hezenmans ontworpen kerk te Meerveldhoven, in 1888.

In de kerkelijke bouwwereld genoot Van Aalst een regionale bekendheid. Hij was nauw betrokken bij de bouw van een aantal kerken, onder andere te Berghem, Schaik, Hintham, Haaren, St. Oedenrode en Oss, verder hij de uitbreiding van kerken te Hulsel en Meerveldhoven (1914).

Zijn ontwerpen hebben duidelijk neogotische stijlenmerken, maar in de jaren waarin hij werkzaam was zal eenieder dat vanzelfsprekend hebben gevonden. Van Aalst speelt in op de vraag naar 'volkskerken' met ongebroken zicht op het altaar. Kenmerken: een breed schip ten koste van de zijbeuken, traveeën breder en pijlers slanker.

Neogotiek

De kerk is gebouwd in neogotische opvatting. Deze bouwstijl ligt in Nederland ruwweg in de periode 1840-1900. In de neogotiek werden alle uit de gotiek (late middeleeuwen) bekende kenmerken opnieuw gebruikt. Het 'nieuwe' uiterlijk werd in hoge mate bepaald door het gebruik van machinaal vervaardigde baksteen. Andere kenmerken zijn: hoge torenspitsen en spitsboogramen.

Bijzonderheden

Als we de Oerlese Joannes nader willen bekijken, doen we er goed aan met het exterieur te beginnen. Het gebouw is opgetrokken uit bruinrode, machinaal vervaardigde baksteen (fabricage De Koraal te Zeelst). Het muurwerk wordt levendiger gemaakt door het toepassen van lagen gele, hardgebakken baksteen. De toren heeft vier geledingen en een hoge achtzijdige leienspits, die oprijst vanachter een gedeeltelijk uit natuursteen vervaardigde balustrade. Het schip heeft steunberen en rijk gefigureerde bakstenen sierlijsten onder de goten.

Inwendig is het gebouw rijk gedetailleerd. Dit blijkt allereerst uit de wijze waarop gepleisterde muurvlakken afgewisseld worden met opgeschilderde baksteen in de kolommen, ribben en profielen. In de kolommen en gewelven komen veel, speciaal in de steenbakkerij vervaardigde, profielstenen voor.

Tot de niet bouwkundige versiering rekenen we de glas-in-lood-ramen met heilenvoorstellingen.

Rechts naast de kerk ligt het parochiekerkhof en links ervan staat de pastorie.

Het gebouw is in vrijwel oorspronkelijke staat. Het betreft een driebeukige basiliek, gebouwd in 1911-1912. De bouw werd uitgevoerd onder het pastoraat van Augustinus Suetens, die pastoor in Oerle was van 4 maart 1907 tot aan zijn dood op 21 maart 1923.

De kerk is van architectuurhistorisch belang vanwege de gebruikte stijl en de plaats die de kerk inneemt in het oeuvre van de architect. Als uitdrukking van een geestelijke ontwikkeling heeft het gebouw cultuurhistorische waarde.

Ter rechterzijde van het gebouw staat een informatiepaneel met tekst en uitleg over de kerk en drie voorgangers ervan. De plattegronden van deze vroegere kerkgebouwen worden met

keien en stenen in de bestrating van het kerkplein aangegeven.

Berkter Hoef

(Nog) landelijk gelegen boerderij temidden van oprukkende woonbebouwing.

Boerderijen waren het die, tot voor kort, het straatbeeld van Veldhoven bepaalden. Nu zijn zij vrijwel geheel verdwenen. In veel gevallen werden zij verbouwd tot woonboerderij, gesloopt, of weggesaneerd. Monumentenbeschermers ontdekten aan de Vilderstraat een bijna vergeten boeren-enclave. Onlangs werd de boerenhoeve een Rijksmonument.

Bouwjaar

De tijd van de bouw van deze boerderij aan de Vilderstraat is niet exact bekend. Historisch gezien stond er in de Middeleeuwen al een 'boeren'-hoeve. Ook de

oudste kadasteropmeting uit 1832 geeft op deze plaats al een boerderij aan. Zij wordt dan aangeduid onder de naam 'De Hoef'. De tegenwoordige uitvoering werd bij benadering in 1865 door verbouwing verbeterd. Het metselwerk aan de achterzijde (de straatkant) is in de jaren dertig van deze eeuw vernieuwd. De bouwhistorie van deze boerderij gaat waarschijnlijk verder terug dan de periode waarop het aanwijzingsbeleid van de nieuwe Monumentenwet zich richt (periode 1850-1940). Met de aanwijzing van dit pand tot rijksmonument is een eventuele 'vergeten' voordracht uit de tijd van de eerste inventarisatie (1964) rechtgetrokken.

Ligging

De boerderij is gelegen op het gehucht 'Berkt', onder Oerle, temidden van de 'Berker Akkers'. Het pand is met de achterzijde naar de straat gekeerd. Deze weg, nu Vilderstraat geheten, is van oorsprong de Oude Bossche Baan.

De voorzijde van de hoeve kijkt uit op de parochiekerk van Oerle. Vroeger liep van daaruit ook een smal pad richting dorpskom/kerk. Dit gericht staan van de voorgevel naar de kerk, kwam vroeger meer voor. Een voorbeeld hiervan is te vinden in Wintelre aan de Groenstraat. Hier staan de oude boerderijen met de voorzijde richting Kerkhei waar vroeger het kerkgebouw stond.

Niet ver van de Berkter Hoef loopt het riviertje de Rundgraaf. Dit maakt dat de boerderij zeer schilderachtig gelegen is in een ondiep dal met rondom weilanden en iets verder afgelegen de akkers.

Omschrijving

Het betreft een bakstenen (veldovenstenen) langgevelboerderij onder een rieten zadeldak met schild- en wolfseind met aan de voet Oudhollandse pannen. De rieten dakbedekking is in 1982 vernieuwd, toen is eveneens een deel van de voorge-

*Berkter Hoef aan de Vilderstraat
(Tekening H. Kemperman, Collectie SHEV)*

vel vernieuwd. De voor- en zijgevel zijn voorzien van een gepleisterde plint. Het pand heeft houten klampdeuren en zesruits schuiframen met luiken.

Het interieur verkeert in grote lijnen in de oorspronkelijke staat.

Het houtwerk in de kap en de gebinten in de stal worden gedateerd omstreeks 1800. Aan de voorzijde van de boerderij is een meidoornhaag. Er staan fruitbomen, een kastanjeboom, meerdere lindes en een waterput.

Er zijn geen waardevolle bijgebouwen. Vroeger stond er nog een vrijstaande stal, doch deze is omstreeks 1970 afgebrand en niet meer opgebouwd.

Het boerenbedrijf is nog kleinschalig in werking.

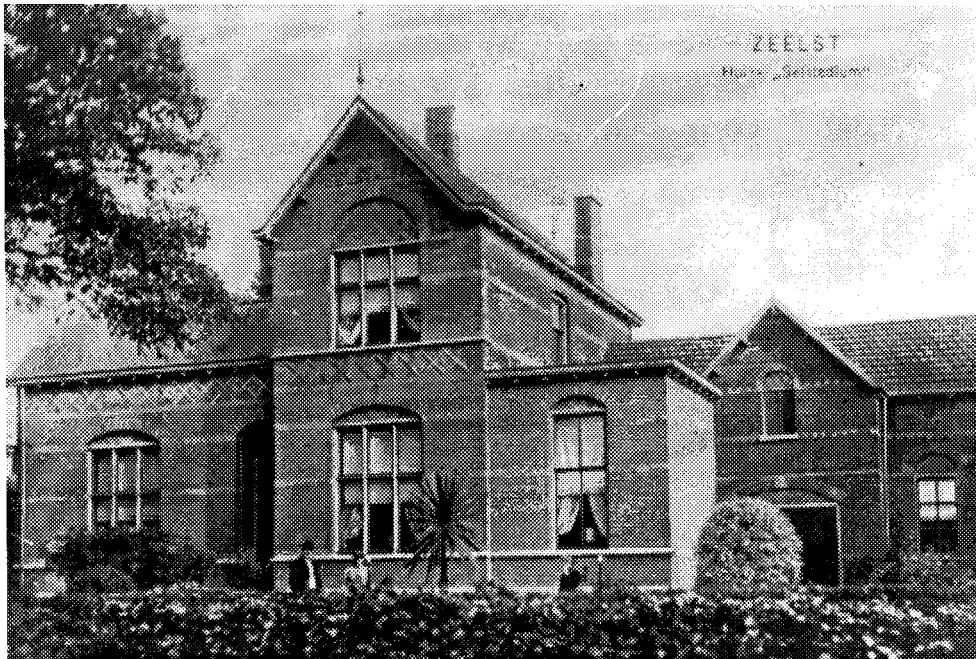
Het pand is van cultuurhistorisch belang vanwege het bouwtype. Het is een goed voorbeeld van landelijke bouwkunst en is landschappelijk zeer fraai gelegen.

Huis 'SELSTADIUM' verwijst naar woonstede in Zeelst

Een van de weinige nog aanwijsbare zaken, uit de tijd dat Zeelst een zelfstandige gemeente was, is de villa aan de Binnenweg nr 1. Stichter van het gebouw was een ingeborene die het naast fabrikant van linnen, pellen en damast, had gebracht tot burgemeester van 'zijn' dorp.

Bouwheer

Opdrachtgever voor het bouwen van de woning aan de hoek Binnenweg-Broekweg was Anthony Janssens. Hij werd geboren te Zeelst en was gehuwd met Elisabeth van den Heuvel. Zijn beroep was fabrikant van linnen, pellen en damast.

Huize Selstadium aan de Binnenweg (Foto Collectie Jacq. Bijnen)

In september 1887 werd hij geïnstalleerd als lid van de gemeenteraad van Zeelst. In diezelfde vergadering koos men hem als wethouder en benoemde de raad hem tot ambtenaar van de burgerlijke stand. Na het overlijden van burgemeester J. Habraken, eind 1891, stelde de raad Janssens aan als burgemeester van Zeelst. Hij zou deze functie uitoefenen tot aan zijn dood in 1915.

De Meierijsche Courant van 10 juni 1893 schreef:... *wij kunnen uit goede bron mededeelen, dat onze EdelAchtb. Heer Burgemeester een bouwterrein heeft aangekocht waarop nog in dit jaar een begin zal worden gemaakt met het bouwen van een fraai heerenhuis.* De uitvoering van de bouw kwam in handen van W. van Wetten uit Zeelst, de architect is niet bekend. Medio 1894 kwam het huis gereed. De bouwstijl is een mengvorm van de Chaletstijl met andere stijlen van de Jongere Bouwkunst uit omstreeks 1900. Het geheel heeft de uitstraling van eenvoudige architectuur ontworpen door een bouwkundige van bescheiden allure.

Wederwaardigheden

Een voorval dat zich al kort na de oplevering voordeed was een publieke rel over de olielantaarn die op de overspanning van de toegangspoort stond. Zeelst had rond het eind van de vorige eeuw, ter verlichting van de openbare weg, drie straatlantaarns. Om kosten te besparen was een lantaarn bevestigd tegen de stam van een boom, die stond tegenover de burgemeestersvilla van Janssens. De burgemeester had na oplevering van zijn huis deze lamp laten verplaatsen en boven zijn poort laten monteren. Kort nadien volgde in de raad een interpellatie over de rechtmatigheid van 's burgemeesters handelen. Zijn antwoord hierop luidde, *dat wegens het noodzakelijk omhakken van de boom gebruik was gemaakt van de kosteloze gelegenheid om de straatlantaarn boven de inrijpoort te plaatsen.*

Een andere belevens speelde zich rond het midden van de dertiger jaren af. De toenmalige bewoner was de handelaar in textiel W. Smits. Opvallend incident tijdens verschillende van zijn late thuiskomsten was, dat er een in het wit gekleed spook door het huis waarde. Een en ander werd door de buurtbewoners doorzien, terwijl de verschijning bij de echtgenote schrik aanjoeg. Men noemde het: 't Spook van Willem Smitse'.

Beschrijving

Het gebouw is een vrijstaand hoekpand met een samengestelde bouwmassa onder een samengesteld dak. Het pand bestaat uit een tweelaags middenrisaliet onder een zadeldak waarvan de nok haaks op de straat staat, het dak is gedekt met leisteen in maaldekking. Hiertegenaan is, ter linkerzijde, een eenlaags gedeelte gebouwd onder een afgeplat schilddak. Bij dit eenlaags onderdeel zijn aan de zijgevel twee topgeveltjes toegevoegd met zadeldaken, haaks op het schilddak, eveneens gedekt met leien. De daken zijn voorzien van windveren en siersmeedijzeren pironen. Achter dit bouwblok is een houten veranda aanwezig. Tegen de rechterzijde van de risaliet staat een eenlaags gedeelte onder een plat dak. Hierachter is een aanbouw geplaatst met aan de rechterzijde een koetshuis. Deze stalling heeft rechts nog een uitspringend gedeelte met een topgeveltje. Deze aanbouw met het koetshuis is gedekt onder een samengesteld zadeldak in de vorm van een kruis, gedekt met kruispannen.

Het geheel is uitgevoerd in baksteen en voorzien van een natuurstenen plint. Over

de gevels lopen speklagen in gele en zwarte baksteen. De ingang van het huis bevindt zich in het linker eenlaagse gedeelte, tegen de risaliet aan en bestaat uit een paneeldeur met een natuurstenen stoepje met traptreden. De ramen zijn samengesteld; boven de ramen zijn segmentbogen aangebracht waarvan de boogvelden gevuld zijn met polychroom metselmozaïek. Een band, eveneens in metselmozaïek, bevindt zich onder de goot van het linker eenlaags gedeelte en loopt over dezelfde hoogte door over het tweelaags gedeelte. In de topgevel is de naam 'SELSTADIUM' aangebracht.

Aan weerszijden van de oorspronkelijke inrit, gelegen aan de hoek Binnenweg-Broekweg, stonden gemetselde pilasters met smeedijzeren poorten. De pilasters aan de bovenzijde waren verbonden met een smeedijzeren boogvormige ondersteuning waarop, in het midden, staande een olielantaarn was bevestigd. Dit geheel is niet meer aanwezig.

In het interieur zijn nog elementen uit de oorspronkelijke inrichting bewaard gebleven. In de centrale gang, dwars door het huis, is aan het einde een houten trappartij aanwezig. Aan weerszijden van deze gang bevinden zich vertrekken met houten deuren in een eveneens houten omlijsting. Verder zijn er nog oorspronkelijke stucplafonds in de kamers op de begane grond. In de kamer links van de gang heeft dit plafond polychrome rozetten en hoekversieringen. In de kamer rechts zijn het eenvoudige lijsten.

Het pand is thans in gebruik als woonhuis/kantoor. In de tuin staat een tekstbordje met informatie over het gebouw.

Het is een fraai gezichtsbepalend pand, gelegen nabij kerk, pastorie en het vroegere gemeentehuis. Door zijn onder andere oorspronkelijke functie en gaafheid van de voorgevel is het gebouw van cultuur- en bouwhistorische waarde.

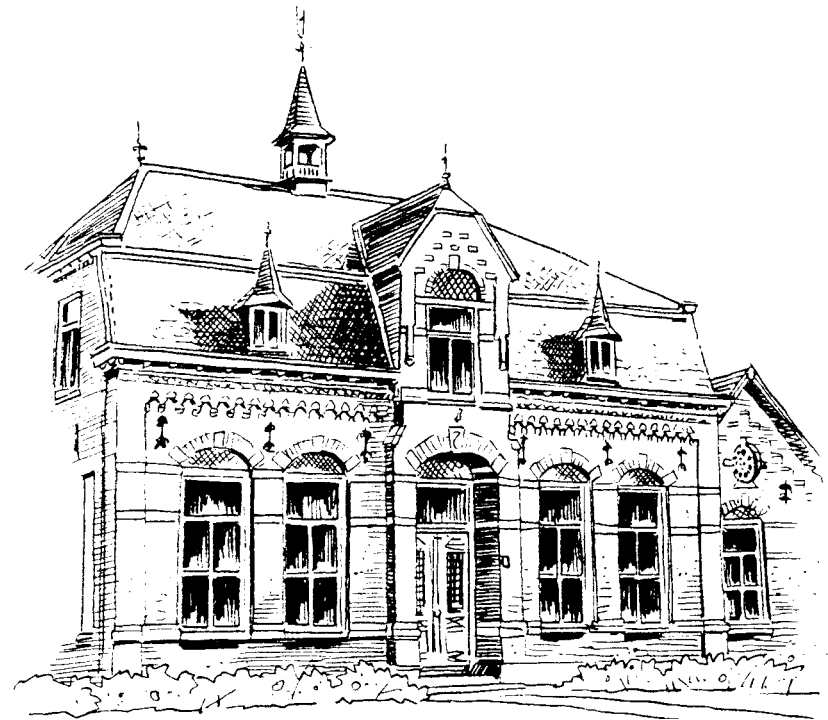
Pastoorswoning aan de Kapelstraat-Zuid in Meerveldhoven

De pastoorswoning van de Lambertusparochie Meerveldhoven, staande naast de parochiale kerk is nog steeds in gebruik volgens haar oorspronkelijke woonbestemming. Zij dateert uit 1902. Met de twee (voormalige) pastorieën aan de Dorpsstraat, is deze woning de derde pastorie op de monumentenlijst van Veldhoven.

Bouwheren

Ingaande 20 januari 1899 werd Jacobus Pompen tot pastoor van Meerveldhoven benoemd. Hij zou 'slechts' drieënhalve jaar pastoor van Meerveldhoven zijn. Zoals zo vaak voorkomt bij nieuwbenoemde parochieherders, begon ook Pompen met een grote (bouw)ondernemingslust aan zijn nieuwe taak. Hij realiseerde een nieuw pastorie. Kort na zijn benoeming kwam de pastorie al ter sprake in de vergadering van het kerkbestuur. De bestaande pastoorswoning, slechts drieënveertig jaar oud, vond men in slechte staat verkeren.

Het ontwerp van de toen gebouwde pastorie is zeer waarschijnlijk van Lambert Christian Hezenmans (1841-1909). Hij was restauratiearchitect van de Bossche Sint Jan en zeer goed bekend bij het bisschoppelijk bouw bureau, waarvoor hij veel plannen ontwierp. Hij had ook de in 1888-1889 gebouwde kerk van Meerveldhoven ontworpen. Andere kerken van hem zijn onder meer gebouwd te Acht en in Oerle (Koepelkerk 1878-191 I).

*Pastorie Meerveldhoven
(Tekening H. Kemperman, Collectie SHEV)*

Exterieur

Het betreft hier een eenlaags woonhuis op een rechthoekige plattegrond en een idem aanbouw. De voorgevel is vijf traveeën breed en heeft een middenresaliet, voorzien van een topgevel. Het hoofdgebouw heeft een mansardedak, waarvan de nok evenwijdig aan de straat loopt, in het midden is een dakruiter aanwezig. Het pand is gedekt met leien in ransdekking, de punten van de nok zijn voorzien van pironen. Het muurwerk is uitgevoerd in baksteen, voorzien van een iets uitstekende natuurstenen plint. Ter hoogte van de onderkant van de ramen is een hardstenen cordonlijst aangebracht. De gevel kent een horizontale geleiding door middel van deze lijst in combinatie met gepleisterde speklagen. Direct onder de goot zijn natuurstenen elementen aangebracht.

Aan weerszijden van de deur zijn de ramen in terugliggende vlakken geplaatst en omlijst door geprofileerde bakstenen. De ramen zelf bestaan uit vierruits vensters met een bovenlicht waarboven kortbogen zijn geplaatst. De aanzet- en sluitstenen van deze ontlastingsbogen zijn gepleisterd, in de boogvelden is een metselmozaïek aangebracht. De zijgevel heeft, ter plekke van de trappartij, een rond raam met roedenverdeling. In het dakvlak zijn dakkapelletjes onder een spits dak, bekroond door een zinken piron, aanwezig. De ramen van de dakkapellen zijn gevuld met glas-in-lood. De ingang ligt in een ondiep portiek met een natuurste-

nen trapje en bestaat uit een paneeldeur met lijstwerk en matglas-lichten met motieven achter smeedijzeren roosters.

Naast de deur is een gevelsteen met opschrift: TRIM.LAP.POS. / J. Pompen / PAR / 19 MAART 1902'.

De aanbouw ter rechterzijde heeft een zadeldak en is gedekt met kruispannen. Om de topgevel is in baksteen een getrappt fries, overgaand in lisenen, aangebracht.

In juni van dit jaar is de leien dakbedekking opnieuw gedekt. Bij deze werkzaamheden zijn de schoorstenen, die niet meer gebruikt werden, verwijderd.

interieur

De indeling en delen van de inrichting zijn in authentieke staat gebleven. De begane grond heeft een hoge verdiepingshoogte. Een centrale gang doorsnijdt het huis. Ongeveer in het midden van deze gang is een trappartij. Aan het einde van de gang zijn klapdeuren met geëst glas aangebracht. Aan de linkerkant bevindt zich een kamer-en-suite waarvan de schuifdeuren in de muur zijn weggewerkt. In deze gedeelten bevindt zich een zwart marmeren schouw, evenals in de kamer rechts van de gang. Aan de achterzijde is een serre aangebouwd. Verder zijn in de meeste kamers (ook op de verdieping) stucwerkplafonds aanwezig waarbij in het midden en in de hoeken versieringen zijn aangebracht: het motief van de hoorn des overvloeds komt steeds in deze versieringen terug. In het algemeen zijn paneeldeuren aanwezig. Het pand is van cultuurhistorisch belang als uitdrukking van een geestelijke ontwikkeling. Het geheel is gaaf gebleven.

Gebroeders van Nuenen gaven met hun villa's Meerveldhoven een ander aanzien.

In het begin van deze eeuw werden in de nabijheid van de Provincialeweg-Kapelstraat enkele markante villa's gebouwd. Met deze woningen die bestemd waren voor de dorpselite én vanwege de bekendheid van Meerveldhoven als bedevaartplaats én omdat omdat er zich steeds meer industrieën vestigden, kreeg Meerveldhoven in die tijd een bijzondere status binnen Veldhoven.

Sociaal-maatschappelijk kader

Woonhuizen zijn er in alle soorten en maten. Van kleine arbeidershuisjes tot kapitale villa's. Vooral bij deze laatste groep speelt het uiterlijk een belangrijke rol. In kringen van geslaagde zakenlieden en industriëlen wordt met de grootte en het uiterlijk van de woning het (soms vermeende) maatschappelijk succes geëtaleerd. Reden voor de vestiging van industrieën te Meerveldhoven waren de gunstige ligging aan de verharde weg met daarbij de beschikbaarheid van bouwgrond, de trambaan voor het vervoer van goederen en het riviertje de Gender dat voorzorg in het benodigde water voor de wasinrichtingen en het bleken van het geweven linnen.

Het zakelijk succes van de ondernemingen in Meerveldhoven, dat maakte dat de fabrikanten met hun bedrijfsgebouwen en woningen het aanzien van deze plaats ingrijpend veranderde, werd ook gestimuleerd door de bekendheid als bedevaartsoord bij de afnemers van geweven produkten (linnen en kamgaren). Daaronder konden vele religieuze instellingen worden gerekend.

Twee villa's en hun overeenkomsten

De twee villa's die onlangs de status van Rijksmonument kregen, staan op de adressen: Provincialeweg 66 en Kapelstraat-Zuid 3. Beide dateren uit het begin van deze eeuw: respectievelijk 1903 en 1905. Zij werden ontworpen door architect A. Clement uit Stratum (Eindhoven). De stijkenmerken van deze panden zijn die van de Chaletstijl, een bouwtrant uit de periode 1870-1910. Opvallendste kenmerken hiervan zijn: overstekende dakkappen die worden ondersteund door bewerkte houten balken en consoles, dakkapellen met overstekende randen, houten veranda's en erkers en andere toepassingen van houten onderdelen. Beide landhuizen zijn gebouwd uit dezelfde beurs en de stichtingskosten lagen rond hetzelfde bedrag.

De opdrachtgevers waren broers en deelgenoten in het familiebedrijf van hun moeder de weduwe Van Nuenen. Het tweetal was ook mede-eigenaar van de steenfabriek Van Nuenen en Co aan de Locht. Johannes Cornelius was naast fabrikant tevens burgemeester (1891-1909) van Veldhoven-Meerveldhoven. Hij bouwde het pand Provincialeweg 66. Zijn broer Wilhelmus was de bouwheer van de villa aan de Kapelstraat 3. Het bedrag waarvoor het werk werd aanbesteed was circa f 16.000,- met uitzondering van de metselstenen. Die werden namelijk door de besteders zelf geleverd en vanaf de fabriek aan de Locht franco per tram vervoerd tot aan de bij de bouwplaatsen gelegen halte.

Beide panden zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de gebruikte stijlelementen en als voormalige woningen voor fabrikant/burgemeester hebben zij een cultuurhistorische waarde.

Provincialeweg 66

Het betreft een tweelaags pand met vierkante plattegrond onder een afgeplat schild- en wolfsdak. Zowel de voor- als zijgevel zijn voorzien van een risaliet onder zadeldak met overstek en betimmerde topgevels. De daken zijn gedekt met geschubde leisteen en op de hoekpunten versierd met grote smeedijzeren pironen. Het pand is opgetrokken uit baksteen. Aan de achterzijde is een serre onder plat dak met overstek aanwezig. Deze aanbouw is er in 1930 aan toegevoegd. Aan de rechterzijde is een eenlaagse dienstwoning onder schilddak, gedekt met leien, aangebouwd. De gevels van de villa zijn voorzien van een iets uitstekende plint, afgewerkt met een natuurstenen band. Speklagen zijn uitgevoerd in metselmozaïek. De gootlijst is op klossen aangebracht.

De ramen hebben onder- en bovenlichten die met kathedraalglas zijn gevuld. De segmentbogen daarboven zijn uitgevoerd in rode strengperssteen. Aanzet- en sluitstenen, in geel zandsteen, steken daartegen af. De boogvelen zijn gevuld met polychroom metselmozaïek. Tegen de risaliet van de voorgevel is op de eerste verdieping een erker met afgeschuinde zijden geplaatst. Deze rust op bakstenen pendatieven tussen ijzeren profielen die uitkomen in een zandstenen console. Daaronder, op de benedenverdieping, bevinden zich spitsboogramen. De detaillering en omlijsting van deze erker en de spitsboogramen komen verder overeen met die van de overige ramen. In de bovenverdieping van de linker zijgevel bevindt zich een groot raam, gevuld met glas-in-lood waarin een bloemvoorstelling is afgebeeld. Naast de ingang is een jaartalsteen aangebracht met opschrift 'J.C. van Nuenen 19 30/8 03'.

De indeling verkeert in grote lijnen nog in de oorspronkelijke staat. Een centrale gang loopt parallel aan de straat. De kamers aan de voorzijde en aan de achterkant grenzen aan deze gang. Ook op de eerste verdieping loopt een gang parallel aan de straat. Aan het uiteinde hiervan ligt een portaal, voorzien van een grote deur, met rondboogvormig bovenlicht.

Voorbeeld van nog een aanwezig authentiek element is het stucplafond in de gang dat is voorzien van een rozet met bloktandlijst. Verder zijn er nog, verspreid door

Villa Provincialeweg 66 (Tekening H. Kempertnan, Collectie SHEV)

het hele pand, paneeldeuren, gevat in diepe houten omlijstingen die ook met panelen zijn uitgevoerd.

Het pand is gedeeltelijk onderkelderd. De kelder is in diverse kamertjes opgedeeld. Ze zijn allen voorzien van troggewelfjes en een rode plavuizenvloer.

Aanvankelijk was het de woning van burgemeester-fabrikant J.C. van Nuenen. Vanaf 1946 tot begin 50-er jaren was er een kliniek voor neurologie en psychiatrie in gevestigd, genaamd Irenekliniek. In de periode 1952 tot april 1972 was het een internaat voor jongens, genaamd Huize Ter Eik. Thans is er een accountantskantoor in gehuisvest.

**Villa Kapelstraat-Zuid 3*

Het betreft een tweelaags blokvormig pand onder een afgeplat schilddak. Het pand heeft zowel aan de voor- als aan de zijkant een risaliet. Het is bekroond door een topgevel onder zadeldak, voorzien van een windveer met geschulpte rand. Het dak

heeft een overstek op consoles en is gedekt met leisteen, voorzien van zinken pironen. Achter is een eenlaagse aanbouw onder zadeldak met windveer en gootlijst, eveneens met leisteen gedekt.

Het pand is opgetrokken uit baksteen, de plint steekt iets vooruit en is afgewerkt met een natuurstenen band. Speklagen zijn uitgevoerd in een lichtere kleur baksteen. Direct onder de gootlijst is een metselmozaïek aangebracht.

Tegen de risaliet van de voorgevel is een, over begane grond en verdieping, doorlopende erker aangebracht. Deze heeft schuine zijkanten en is voorzien van ramen, waarbij de onderlichten zijn gevuld met glas waarin voorstellingen zijn getst. De voordeur is voorzien van lijstwerk en smeedijzeren roosters. Het bovenlicht van de deur is gevuld met glas-in-lood. Boven de voordeur is een balkon met smeedijzeren hekwerk, met daarboven een houten luifel. Alle ramen zijn voorzien van onder- en bovenlichten met kleine roedenverdeling. Daarboven zijn gemetselde segmentbogen aangebracht. De boogvelden ervan zijn gevuld met polychroom metselwerk.

Tegen de zijgevel is een houten serre geplaatst. De ramen zijn voorzien van glas met geëtte voorstellingen (vogels, riet en bamboestruiken). Het pand bezit twee grote kelders.

De indeling is nog oorspronkelijk. Beneden, alsmede op de bovenverdieping, bevindt zich een centrale gang waar de, aan weerszijden gelegen kamers, op uitkomen. Een groot aantal elementen uit de inrichting verkeert nog in authentieke

Villa Kapelstraat-Zuid 3 (Tekening H. Kemperman, Collectie SHEV)

staat, zoals de vloeren in de gangen. Deze bestaan uit graniet met in kleine tegeltjes ingelegde figuren. Verder nog: de paneeldeuren, stucplafonds met rozetten in de hoeken.

De villa is in 1905 gebouwd voor textielabrikant W. van Nuenen. Tussen 1949 en 1974 was hij in gebruik als gemeentehuis van Veldhoven. Daarna, tot 1980, als politiebureau. Nu fungeert het pand als woonhurs/kantoorfysiotherapiepraktijk. Tegen de zijgevel, naast de serre, is een tekstbordje geplaatst dat informatie geeft over het pand.

Bij het samenstellen van de tekst is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Register van Rijksmonumenten van de gemeente Veldhoven.
- Artikelen in het Veldhovens Weekblad onder het kopje: *Rijksmonumenten in Veldhoven*, verschenen in de periode 16 april - 18 Juni 1997.

Uitgaven in de reeksen: *Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven*, delen 1 en 2; *Cultuurhistorisch Verkenningen in de gemeente Veldhoven*, deel 7.

III.

KEMPISCHE CURIOSA 39

DE OIRSCHOTSE SCHEPENEN ALS OPPERVOOGDEN DER WEZEN

door J. Lijten

Wanneer in onze tijd man of vrouw sterft met achterlating van minderjarige kinderen, wordt door de kantonrechter een toeziende voogd benoemd. Onder het ancien regime werd deze functie vervuld door de schepenbank, die ook toezicht uitoefende op de juiste vervulling van die taak door deze voogd.

Wanneer een man stierf, wilde zijn weduwe met minderjarige kinderen echter dikwijls een voogd, niet om toe te zien maar om voor haar de administratie te voeren. Zo verscheen op 19 oktober 1529 Jutken, weduwe van Willem Gerardszoon Zeeldreyers, met Jan en Jacob, twee van haar minderjarige kinderen, en klaagde tegenover de schepenen, dat zij geen voogd kon krijgen voor deze twee zonen en Gerard, de derde zoon, die nog te klein was om voor schepenen te verschijnen. Zij verzocht de schout om de schepenen te manen Willem Lodewijkszoon van Hersel tot voogd te benoemen en hem te verplichten deze functie te aanvaarden. Genoemde Willem was mede voor de schepenbank verschenen en verklaarde, dat hij weigerde om deze benoeming te aanvaarden, omdat er meerdere nadere familieleden waren, die deze taak op zich konden nemen. Volgens het Oirschotse gewoonterecht stond Willem in het gelijk, want dit bepaalde, dat het naaste familielid van de overleden man 'natuurlijke voogd' was. In gewone omstandigheden werd deze dan ook door de schepenen benoemd en werd dan als 'natuurlijk en benoemd voogd' betiteld.

De weduwe vond die nadere familieleden echter niet geschikt en bleef aandringen om Willem van Hersel te benoemen.

Daarop verzocht de schout aan de schepenen om hun oordeel uit te spreken. De schepenen aarzelden niet met hun uitspraak, dat Willem van Hersel verplicht was deze functie te aanvaarden en dat zij hem tot voogd benoemden, 'want zy (de weduwe) begerde Willemen voirscreven te hebben tot eenen momboir (voogd)'.

Het oordeel van de weduwe telde voor de schepenbank dus zwaarder dan het algemeen gebruik.

Na dit vonnis der schepenbank beval de schout Willem van Hersel om deze benoeming te aanvaarden.

Zo'n benoeming tot voogd geschiedde 'opter kynder costen en gueden ende op goede rekeninge'. Dit betekent, dat de voogd de door hem gemaakte kosten mocht nemen uit de inkomsten der wezen, maar dat hij van zijn beheer rekening en verantwoording diende te doen aan de familie en de schepenen.

In het Oirschotse archief zijn vele dergelijke 'momboirrekeningen' bewaard. Daaruit blijkt, dat de Oirschotse schepenen de op te voeren kosten strikt interpreterden. Kosten die door schepenen niet werden geaccepteerd, werden door hen ook vlot geschrap, zodat de voogd ze uit eigen zak kon betalen.

Wanneer een voogdijschap lang duurde - tot alle kinderen meerderjarig waren -

werden door de schepenen gewoonlijk meerdere tussentijdse rekeningen gevorderd, die uiteindelijk, nadat de voogdij helemaal beëindigd was, in een generale rekening werden opgenomen. Daarbij hadden de intussen meerderjarig geworden pupillen ook hun woordje mee te spreken. Er zijn meerdere voorbeelden, dat dezen kritiek achteraf op het beleid van hun voogden niet schuwden en daarin door schepenen zeer serieus genomen werden.

De Oirschotse schepenen hebben hun taak als oppervoogden der wezen zeer ernstig opgevat.

Vergeleken met het vrij weinige dat ons bekend is aangaande beslissingen van Nederlandse kantonrechters in voogdijzaken, concluderen wij, dat de Oirschotse schepenen dezen in wijsheid en menselijkheid overtroffen.

Bron: Oirschots schepenprotocol van 1529, fol. LXXXIII e.v. en voogdijrekeningen t.o.v. Oirschotse schepenen.

IV. GENEALOGISCHE FRAGMENTEN

1. VAN ASSO UW

door F. Schoots

N.B.

In deze aflevering beginnen we met de serie 'Genealogische fragmenten'. Periodiek zullen hierin genealogische gegevens worden gepubliceerd uit de bronnen, die bij het rayondepot aanwezig zijn. In de meeste gevallen zullen het slechts fragmenten zijn, die anders in de kast blijven liggen. We hopen, dat menig genealoog hiermee zijn voordeel kan doen. Reacties en aanvullingen zijn altijd welkom.

- I. Alexander Jan Assau
 geb. te Weelde (België): ca. 1716
 begr. te Oirschot: 19-2-1809 (93 jaar oud, woont onder Kerkhof, nalatende 3 kinderen, kleermaker),
 geh. te Oirschot: 29-1-1747 met Henrica Alemans, rk, ged. te Oirschot: 2-1-1722, begr. te Oirschot: 16-4-1795.

n. b.

Bij het huwelijk voor de katholieke kerk wordt hij Alexander Ostio genoemd, bij het huwelijk voor de protestantse kerk Alexander Gochem. Hij en zijn vrouw hebben beide minder dan een jaar geleden nog in Moergestel gewoond. Zie afbeelding.

Kinderen uit dit huwelijk (allen rk gedoopt te Oirschot):

1. Anna Maria, naaister, ged.: 4-6-1748, overl. te Oirschot: 7-7-1821, geh. te Oirschot: 27-05-1776 met Joannes van Elderen, ged. te Oirschot: 3-5-1750, begr. te Oirschot: 13-7-1801.
2. Jacoba, ged.: 15-11-1750.
3. Nicolaus, ged.: 7-12-1752.
4. Johanna Maria, spinster, ged.: 31-12-1754, overl. te Best: 23-4-1830, geh. te Oirschot: 23-6-1782 met Petrus Verhoeven, rk, arbeider, ged. te Vesseem: 27-9-1751, overl. te Oirschot: 28-12-1816.
5. Petronilla, ged.: 4-7-1757.
6. Joannes, volgt II.
7. Jacobus, ged.: 2-4-1765.

n.b.

1. Kind van Sander Assouw begraven op: 30-12-1754 te Oirschot.
2. Kind van Sander Assouw begraven op: 14-6-1786 te Oirschot, (de dogter doorgehaald).

*eodem die coram me eodem sacraliter
juncti sunt Alexander Ostio
ex Welde et Henrica Alemans
testibus ut supra*

DTB Oirschot, nr 32.12: RK Huwelijken, 1728-1781

(1747, 29 januarij)
eodem die: coram me eodem sacraliter
juncti sunt Alexander Ostio
ex Welde et Henrica Alemans
testibus ut supra

II. Joannes Assau

ged. te Oirschot: 7-3-1760
overl. te Oirschot: 24-6-1831 (kleermaker)
geh. te Oirschot: 20-11-1791 met Anna Maria Swevels, rk, ged. te Oirschot:
6-2-1767, overl. te Oirschot: 8-11-1836.

Kinderen uit dit huwelijk (allen rk gedoopt te Oirschot):

- Machtildis (van Nassau), ged.: 6-9-1792, overl. te Meerveldhoven:
15-2-1868, geh. te Oirschot: 16-4-1815 met Pieter van Oudenhoven,
rk, dorpsbode, ged. te Oostelbeers: 18-1-1792, overl. te Oirschot: 18-11-
1861.
- Jacobus (van Nassau), ged.: 20-11-1793, overl. voor 15-2-1801 te
Oirschot.
- Henrica (van Nassau), ged.: 19-10-1795, overl. voor 15-2-1801 te
Oirschot.
- Joanna Maria (van Nassau), ged.: 21-3-1797.
- Petronella (van Nassau), ged. 24-3-1799, overl. te Oirschot:
8-3-1819.
Kind (als vader genoemd Franciscus van Gerwen): Jacobus (van
Nassau), rk, geb. te Oirschot: 21-2-1819, overl. te Oirschot: 29-3-1819.
- Jacobus (van Assouw), ged.: 29-7-1801, begr. te Oirschot: 29-8-1801.
- Henrica (van Nassouw), ged.: 30-11-1802, overl. te Oirschot: 21-4-
1818.
- Joannes (van Nassouw), volgt Ma.
- Alexander (van Assouw), volgt IIIb.

n.6.

Twee kinderen van Jan Zander van Nassou begraven op de data: 17-1-1801,
14-2-1801.

DTB Oirschot, ne 32.21:
NH Huwelijken 1718-1764

1747

Op heden den 14 januari] zijn
voor die van(de) kerkenraed in ondertrou
opgenomen Alexander Gochem
JM geboren te Weelde, woonende
te Oirschot en Hendrina Alemans
ID te Oirschot geboren en woonachtig
en also beide binnen t jaer nog
gewoon! hebben te Moet gestel, zal

(in marge: getrouwt den 29 dito)

*1747
Op heden den 14 januari] zijn
voor die van(de) kerkenraed in ondertrou
opgenomen Alexander Gochem
JM geboren te Weelde, woonende
te Oirschot en Hendrina Alemans
ID te Oirschot geboren en woonachtig
en also beide binnen t jaer nog
gewoon! hebben te Moet gestel, zal*

e, 45,

IIIa. Joannes van Nassouw

ged. te Oirschot: 15-12-1804
 overl. te Oirschot: 27-10-1885 (linnenwever)
 le huw. te Oirschot: 17-2-1833 met **Algondis Walravens**, rk, ged. te Woensel: 6-1-1803, over]. te Oirschot: 25-3-1848.
 2e huw. te Oirschot: 29-10-1848 met **Christina Schellekens**, rk, geb. te Boxtel: 17-2-1816, overl. te Oirschot: 28-4-1887.

Kind uit dit huwelijk:

1. **Jan van Nassouw**, (huis)schilder, geb. te Oirschot: 22-11-1849, overl. te Oirschot: 25-4-1880.

IIIb. Alexander van Assouw

geb. te Oirschot: 1-9-1807,
 overl. te Oirschot: 4-3-1873 (kleermaker)
 le huw. te Oirschot: 10-5-1829 met **Maria van Agchel**, rk, geb. te Oirschot: 21-11-1807, over]. te Oirschot: 13-2-1834.

Kinderen uit dit huwelijk (allen geboren te Oirschot, rk):

1. **Anna Dorothea**, geb.: 26-7-1829, geh. te Oirschot: 26-5-1866 met **Johannes Antonius van de Wiel**, rk, geb. te Deventer: 28-9-1834.
 Op 10-6-1866 vertrokken naar Boxtel.
2. **Johanna Maria**, geb.: 5-9-1830, over]. te Oirschot: 7-7-1841.
3. **Hendriena**, geb.: 12-3-1832, overl. te Oirschot: 9-3-1904, geh. te Oirschot: 5-5-1860 met **Cornelis van Kollenburg**, rk, wever, geb. te Oirschot: 11-8-1824, overl. te Oirschot: 24-11-1905.
4. **Jan**, geb.: 5-11-1833, over]. te Oirschot: 30-10-1834.

2e huw. te Oirschot: 26-10-1834 met **Petronella van Nuenen**, rk, geb. te Best: 30-10-1800, overl. te Oirschot: 10-11-1859.

Kinderen uit dit huwelijk:

5. **Johannes**, volgt IV.
6. **Anna Maria**, geb.: 17-5-1837, oved. te Oirschot: 16-11-1914, geh. te Oirschot: 25-7-1860 met **Francis Cornelis van Iersel**, rk, schoenmaker, geb. te Oirschot: 13-11-1833, overl. te Oirschot: 19-11-1918.
7. **Maria**, geb.: 16-6-1843, overl. te Oirschot: 9-1-1845.

3e huw. te Oirschot: 28-7-1860 met **Adriana Snellaars**, rk, geb. te Oirschot: 3-6-1824, over]. te Oirschot: 1-5-1888. le huw. te Oirschot met **Pierre Duchet**. 3e huw. te Oirschot met **Johannes Verbeek**.

Kinderen uit dit huwelijk:

8. **Maria**, geb.: 22-5-1861, overl. te Rotterdam: 1-3-1938, geh. met **Gerardus A. Populier**, rk.
 Op 18-3-1885 vertrokken naar 's-Hertogenbosch.
 Kind (geen vader genoemd):
Anna Maria van Assouw, geb. te Oirschot: 24-6-1883.
9. **Petrus**, geb.: 23-7-1863, overl. te Oirschot: 18-3-1865.
10. **Anna Cornelia**, geb.: 23-8-1866.
 Op 24-7-1887 vertrokken naar Boxtel.

IV. Johannes van Assouw

geb. te Oirschot: 12-11-1835
 overl. te Oirschot: 17-12-1890 (rk, kleermaker)
 geh. te Oirschot: 30-8-1867 met **Maria Catharina van Reijen**, rk, geb. te Oirschot: 26-1-1843, over]. te Oirschot: 21-2-1930.

Kinderen uit dit huwelijk (allen geboren te Oirschot, rk):

1. **Petronella**, geb.: 10-6-1868, geh. te Oirschot: 24-2-1889 met **Petrus Cornelius Philippart**, rk, metselaar, geb. te Oirschot: 12-9-1858.
 Op 28-4-1889 naar Tilburg vertrokken.
2. **Adrianus**, geb.: 12-12-1870, overl. te Oirschot: 3-1-1871.
3. **Adrianus**, volgt Va.
4. **Alexander**, geb.: 15-4-1875.
 Op 26-5-1894 naar Oisterwijk vertrokken.
5. **Cornelius**, volgt Vb.

Va. **Adrianus van Assouw**, rk, arbeider,

geb. te Oirschot: 28-1-1872
 overl. te Oirschot: 18-4-1935
 geh. te Oirschot: 30-6-1896 met **Adriana Leijters**, rk, geb. te Best: 3-5-1871.

Kinderen uit dit huwelijk (allen geboren te Oirschot, rk):

1. **Cato**, geb.: 19-11-1897, geh. te Oirschot: 3-8-1921 met **Godefridus Verstappen**, rk, voerman, geb. te Eersel: 24-12-1893.
 Op 9-8-1921 vertrokken naar Eersel.
2. **Joanna**, geb.: 9-6-1899, geh. te Oirschot: 4-5-1926 met **Marinus de Laat**, rk, chauffeur, geb. te Liempde:.
 Op 4-5-1926 vertrokken naar Liempde.
3. **Arnoldus**, chauffeur-expediteur, geb.: 3-12-1900, geh. te Oirschot: 6-5-1931 met **Maria Anna van Roij**, rk, geb. te Oirschot: 23-10-1900.
4. **Maria Adriana**, geb.: 22-3-1903.
 Op 17-7-1920 vertrokken naar Boxtel.
5. **Henrica**, geb.: 17-10-1904, geh. te Oirschot: 20-6-1939 met **Hendrikus Johannes Voets**, rk, wegebouwer, geb. te Boxtel: **28-10-1910**.

6. **Cornelis**, stoffeerder, geb.: 25-2-1906, geh. te Oirschot: 4-6-1934 met **Anna Maria Francisca Kooien**, rk, geb. te Tilburg.
Op 29-12-1932 vertrokken naar Tilburg.
7. **Joannes**, geb.: 12-1-1908, geh. met **Maria Hendrika Evers**, rk.
8. **Martina**, geb.: 24-4-1909, geh. te Oirschot: 24-5-1938 met **Leonardus Meeuwis**, rk, lederbewerker, geb. te Oisterwijk: 13-2-1915.
Op 3-9-1934 vertrokken naar Tilburg.
9. **Antonius**, geb.: 13-7-1910.
10. **Wilhelmus**, geb.: 5-12-1911, overl. te Oirschot: 16-7-1915.
11. **Theodorus**, geb.: 8-2-1913, geh. met **Martina Maria van der Vleuten**, rk.
12. **Cornelia**, geb.: 1-5-1914, geh. met **Wilhelmus Theodorus Maria Deenen**, rk, geb. te Veghel: 11-6-1918.
13. **Wilhelmus**, geb.: 19-12-1915.

Vb. **Cornelius van Assouw**

geb. te Oirschot: 11-1-1884
overl. te Oirschot: 23-5-1957 (stoelenmaker)
geh. te Oirschot: 6-2-1917 met **Johanna Maria van Nunen**, rk, geb. te Oirschot: 10-3-1893, overl. te Eindhoven: 14-11-1977.

Kinderen uit dit huwelijk (allen geboren te Oirschot, rk):

1. **Johannes Henricus**, geb.: 7-6-1918, overl. te Oirschot: 24-4-1919.
2. **Catharina Johanna**, geb. te Oirschot: 22-7-1920.
3. **Johanna Henrica**, geb.: 1-9-1921.
Op 22-4-1936 vertrokken naar Tilburg.
4. **Johannes Henricus**, geb.: 22-1-1923.
5. **Henrica Cornelia**, geb.: 13-10-1924.
6. **Alexander Adrianus Theodorus**, geb.: 26-7-1926, °vert. te Oirschot: 14-9-1926.
7. **Henricus Adrianus Arnoldus**, geb.: 26-6-1929, geh. met **Rosalia Wilhelmina Deenen**, rk.
8. **Cornelius Adrianus Wilhelmus**, geb.: 14-10-1930.

Bronnen:

collectie dtb-registers Oirschot
registers burgerlijke stand Oirschot
bevolkingsregisters Oirschot

BIJLAGE

Hendrien Alemans, vrouw van de stamvader Alexander Jan Assau, verklaart bedreigd te zijn door Peter Papens wegens een vermeende diefstal van kousen. Haar getuigeverklaring van 26 juni 1747 bevindt zich in het archief van notaris D. Preesman. (Notarieel archief, nummer 5187) Zij wonen op dat moment, een half jaar na hun huwelijk, in bij Jan Blankers.
Hier volgt een transcriptie van deze attestatie.

Compareerde voor mij D. Preesman, openbaar voor de Edel Mogende Rade en Souvaireijnen Leenhove van Brabant en Lande van Overmaze, notaris, in 's-Gravenhage gecreëert en geadmitteerd, tot Oirschot resideerende, en voor de getuijgen naar genoemd: Hendrien Alemans, huijsvrouw van Alixander Assouw, en Jan Blankers en des selfs huijsvrouw Antonet Haaskes, woonende onder een dak. Welke verklaarde ter requisitie van de heer Johan Bastiaan de Voo, drossaert der vrij en heerlijkheid Oirschot, waar en waaragtig te wezen den zelve gehoord ende gesien hebben, dat op dinsdag den 30 mei 1747 des voormiddags aan 't woonhuijs van voornoemde J. Blankers is gekoomen den persoon van Peter Papen, meester bakker en winkelier, mede alhier in Oirschot woonagtig, niet een boos en opstinaat gemoet, een stok off knippel in de hand. Heeft tegens de eerste comparant gesegt: 'Henderien so naar U huijs en gij sult mij U casten opendoen off ik zal U Oirschot te kleijn maken, want sij hebben mij gezegt dater veel goed van mijn in U kasten is.' Op welke dnjgementen seer gealtereert sijnde geworden, genootsaakt is geworden naar haar woningh te gaan. Dusverre de verklaring van Jan Blankers en zijn huijsvrouw.

Dat gemelde Peter voornoemde Henderien tot in haar woningh heeft vervolgt, den eersten comparant heeft doen openen (staande met gemelde stok off knippel in de hand) twee kaste. En de eerste door haar Henderien geopend zijnde, in het doorsoeke een paar kouse in haar hand nam, zijnde gebrijde halve wolle groene vrouwekousen, die in gemelde cast] leijden, gemelde Peter Papen die met geweld tuft haar handt nam, seggende dat zijn mijn kousen, off daar mag geen God voor mij wezen.

Dat gemelde P Pape met die kousen in sijn hand is weggegaan. Dat sij eerste comparant hem P Pape versoekende haar kousen terug te geven off dat zij hein voor dieff zoude aanspreken, waarop P Papen seggende: 'Indien gij een man waar, ik soude U anders leren.' Waarop de eerste comparant hem P Papens gevolgt heeft tot in zijn huijs, zeggende: 'Gaat met mij mede ik zal U toone waar se gekogt zijn.' Van daar vervolgens rzamen gegaan na Caatje Schepens, coopvrouw, wonende mede alhier tot Oirschot, ende kousen verthoont en gevraagt hebbende off die kousen bij haar gekogt waren, waarop Cutje Schepens seggende: 'Zulke off diergelijke kousen door haar man van haar gekogt waren.' Waarop P Papens sijde: 'Dan wil ik U kousen niet hebben, daar sijn se wederom.' Compareerde nog Caatje Scheepens, de welke verklaarde sulke off diergelijke kousen door de eerste comparant man gekogt sijn geworden. Gevende voor reedenen van wetenschap, ieder voor zoo verre de comparante als voor getuijgnisse gegeve hebbe, wel bescheijdelijk te hebben gesien en gehoon,

vijsers niet getuigende. Presenteeren 't selve des noods met eede te sterken, consenteerende hiervan gemaakt ende geleverd te werden. Acte in communi forma. Aldus gedaan ende verleeden in de vrijheid en heerlijkheid Oirschot op heeden den 26 juni] 1747, ter presentie van Monsieur D. van Houte en Hendrik Besters als getuige.

Dit merk heeft gemaakt Henderien Alemans, verklarende niet te kenne schrijven. Idem Jan Blankers

Idem Anthonet Haaskens

Catriena Joost Schepens

D. van Houtum

Hendrik Besters

Qoud attestor D. Preesman, notaris publico, 1747.

DE VERERING VAN O.L.VROUW VAN DE H.EIK TE OIRSCHOT

door J. Lijten

Over deze verering is herhaaldelijk geschreven maar vooral in later tijd en helaas niets in de eerste eeuwen, nadat deze devotie zou zijn ontstaan.

Het zal daarom nodig zijn eerst de betrouwbaarheid van de diverse schriftelijke vermeldingen te onderzoeken. Daarbij is het zaak, allereerst terug te gaan naar de oudste schriftelijke vermeldingen en deze te toetsen op haar waarde.

Nu moeten we daar weer een tegenvaller incasseren: de oudste schriftelijke bron is niet in haar totaliteit tot ons gekomen.

De oudste schriftelijke bron¹⁾

Peter van Vladeracken, pastoor van Oirschot van 1604 tot zijn dood in 1618, voordien leraar aan de Latijnse school van 's-Hertogenbosch en bekend humanist, heeft een serieus onderzoek ingesteld naar het ontstaan van deze verering en naar de gezelingen, die er zouden zijn geschied. Dit onderzoek is hij begonnen in 1606 en het resulteerde in een kort Latijns geschrift, dat hij in 1612 met kerkelijke goedkeuring door Gysbertus Coeverincx, librorum censor, naar de bekende drukkerij Plantin-Moretus te Antwerpen opstuurde om het te laten drukken. Dat is er echter niet van gekomen, zodat pastoor van Vladeracken in 1614 vroeg, om zijn manuscript terug te zenden. Het is in handen gekomen van Augustinus Wichmans - hoe is nog niet bekend - die het gebruikt heeft als bron voor zijn werk **Brabantia Mariana tripartita**. Wichmans nam in zijn werk het gedeelte van het werk van pastoor van Vladeracken, dat de ontstaansgeschiedenis beschrijft, letterlijk over, waarop hij een samenvatting deed aansluiten van de elf gezelingen, die door pastoor van Vladeracken als 'authentiek' beschouwd werden.

Indirecte bronnen

Naast de gemelde geschreven bron betreffende het ontstaan van de devotie tot O.L.Vrouw van de H.Eik beschikken we nog over andere en zelfs belangrijk oudere bronnen, die daaromtrent, zij het op indirecte wijze, enige bijkomende informatie kunnen geven.

Op 20 oktober 1463 vroeg de broederschap van O.L.Vrouw te Oirschot een kaart aan de schepensbank. Deze kaart is ten onrechte beschouwd als een oprichtingsakte. Vele broederschappen, ontstaan als zuiver kerkelijke broederschappen, vroegen een dergelijke kaart, wanneer zij naast de oorspronkelijke zuiver kerkelijke activiteit ter versteviging van de onderlinge saamhorigheid ook enige gezelligheidsactiviteit begonnen waren. Naast bepaalde teerdagen bestond deze veelal in het schieten met hand- of kruisboog. De broederschap van O.L.Vrouw was in 1463 nog niet begonnen met schieten maar kende enkel nog enige teerdagen.

Om de strekking van de kaart te kunnen begrijpen, is het goed ons te realiseren, in welke omstandigheden deze werd opgesteld. In 1462 was de Sint-Petruskerk afgebrand en had men het beeld van O.L.Vrouw overgebracht naar de Mariakerk, waar

de broederschap ook tijdelijk haar zetel gevestigd had. Daarom wordt aan het begin van de kaart ook opgemerkt, dat de bepalingen 'niet in enigen achterdeele mer in vordel der parochiekercken Sunte Peters tot Ocrscot' zijn. De bedoeling daarvan is kennelijk, dat het verblijf van het beeld en de broederschap in de Mariakerk slechts tijdelijk is, en dat men, zodra de nieuwe Sint-Petruskerk klaar zal zijn, daarheen zal terugkeren.

Uit alles blijkt, dat er een zeer nauwe band is tussen het beeld van O.L.Vrouw van de H.Eik en de broederschap, waaruit we zullen mogen concluderen, dat de broederschap naar aanleiding van de vondst van het beeld is opgericht om de verering enige zichtbare gestalte te geven.³

Indien we de tijd van de oprichting van de O.L.Vrouwebroederschap konden achterhalen, zouden we daarin een aanwijzing hebben voor de tijd van de vondst van het beeld.

Nu hebben we de oprichtingsdatum niet kunnen achterhalen, maar wel een bron gevonden, waaruit blijkt, dat de broederschap reeds bestond in 1412. In haar testament van 12 maart 1412 bepaalde Lya van Maren, dat uit haar nalatenschap elk jaar drie oude groten betaald moesten worden 'aan de priesters, kapelaans, leden of broeders van de broederschap van de H. Maria in Oirschoe'.⁴

Op basis van de besproken bronnen lijkt een objectieve reconstructie van de ontstaansgeschiedenis der Oirschotse Mariaverering mogelijk.

In de loop der eeuwen zijn er zoveel ongefundeerde verzinsels geweven rond de verering van O.L.Vrouw, dat we het nuttig oordelen alle gegevens kritisch te bekijken, hoewel dit op sommige lezers de indruk zal wekken van een kille technische vivisectie. Een historicus wil nu eenmaal de waarheid en niets dan de waarheid.

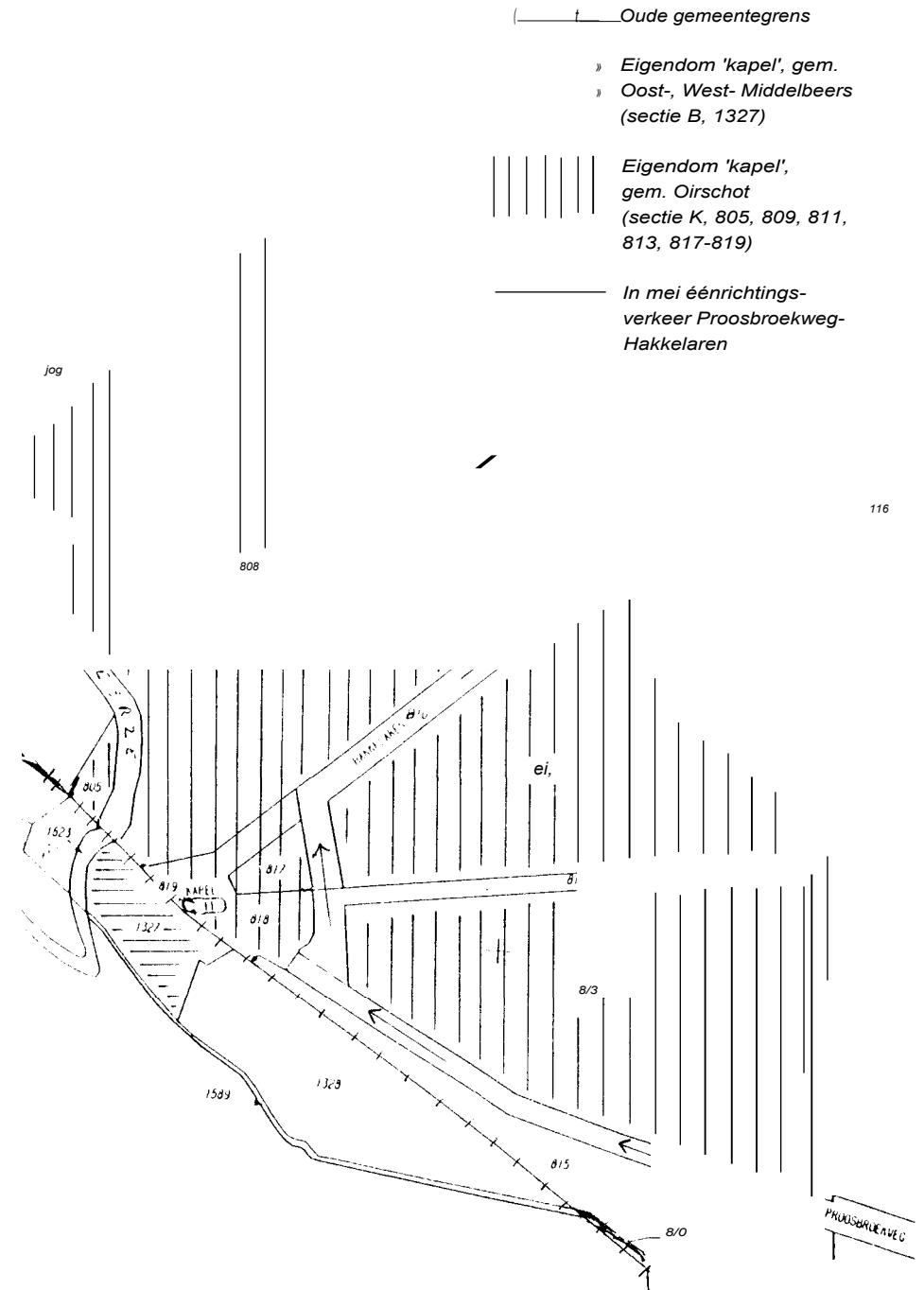
De tijd van de vondst van het beeld

Pastoor van Vladeracken, die zijn onderzoek deed tussen 1606 en 1612, zegt aangaande de tijd alleen: 'ongeveer twee eeuwen geleden'. Het zou ook onvoorstelbaar zijn, dat men na twee eeuwen het exacte jaar en dag zou hebben onthouden. Sommige mensen hebben echter de onweerstaanbare behoefte om op alle feiten een etiket met jaar en datum te plakken. Hoe men een exacte datum heeft gefantaseerd, zal verder worden uitgelegd.

Dat het beeld niet zo lang na 1400 gevonden zou zijn, is goed te verenigen met de indirecte bron. De broederschap van O.L.Vrouw bestond in 1412, maar hoeft niet lang van tevoren te zijn opgericht. Bij de oprichting van de tweede fundatie van het beneficie van O.L.Vrouw door de broederschap blijkt dit beneficie gevestigd geweest te zijn op het altaar van de kapel, die door de Luikse kanunnik van Oirschotse afkomst, Jordaan Brant, was gesticht en die in 1400 bij de kerkfabriek van Sint Petrus was geïncorporeerd.⁵ Het ligt daarom voor de hand, dat het beeld na de vondst op dit altaar geplaatst was.⁶ Deze indirecte bronnen doen dus veronderstellen, dat het beeld gevonden en de broederschap opgericht is tussen 1400 en 1412.

De plaats van de vondst

Pastoor van Vladeracken duidt de plaats van de vondst zeer concreet aan: 'op het zand van de oever bij de rivier de Aa'. De naam Aa was toen algemeen gebruike-

lijk voor het riviertje, dat nu officieel 'de Beerze' heet, maar in de volksmond gewoonlijk 'de stroom' wordt genoemd. Er wordt dus helemaal niets gezegd over 'aanspoelen' en evenmin over 'tegen de stroom in drijven'. Dit alles is later gefantaseerd door mensen, die meenden, dat dergelijke gebeurtenissen met sensatie gepaard hoorden te gaan. Voor de jongens, die het beeld vonden, en ook voor de Oirschotse mensen was de vondst op zich een teken, dat Maria daar vereerd wilde worden. Daarom plaatsten ze het beeld in een eik (adligasse: vastbinden schrijft Vladeraccus) waarna zij geknield baden om de moeder Gods te eren.

Het verhaal, dat mensen uit Beers het beeld zouden hebben meegenomen, maar dat het de volgende morgen weer op dezelfde plaats terug was, neemt de pastoor niet voor zijn rekening, zoals op te maken is uit de zinswending Tertur etiam' (Men zegt ook).

De wijze van verering

Op het verhaal van de jongens zijn Oirschotse mensen naar die plaats gegaan om daar te bidden, wat toenam, omdat er zieken genezen werden. Aanvankelijk is het enkel privédevotie geweest. Van kerkelijke zijde is er in de eerste twee eeuwen slechts één gezamenlijke bedevaart per jaar georganiseerd, die door de pastoor beschreven wordt en die gehouden werd op zaterdag vóór het feest van Sint Jan de Doper (24 juni). 's Morgens om 8 uur werd de pastoor met zijn misdienaar per kar aan de kerk afgehaald door een boer uit de buurt van de H.Eik. Bij hen sloten zich vele mensen aan te voet en per kar. Bij de H.Eik werd door de pastoor een preek gehouden, waarna men lofgezangen ter ere van Maria zong.

Tijdens het pastoraat van Peter van Vladeracken werd deze bidtocht al ongeveer twee eeuwen (vel alterius iam currentis saeculi memoria) zo gehouden.

De bouw van een kapel

De genoemde bidtocht werd al vele jaren gehouden, voordat er een kapel werd gebouwd. Uit de giften van mensen, die genezen waren, werd uiteindelijk ter plaatse een houten kapelletje gebouwd. Dit werd in het begin van de tachtigjarige oorlog verwoest, terwijl het beeld van Maria eerst in de Sint-Petruskerk en later in 's-Hertogenbosch bewaard werd.

In plaats van het verwoeste houten kapelletje werd een stenen gebouwd, dat zo klein was, dat er bij het beeld amper vier mensen konden knielen.

Vooraf door toedoen van kanunnik en scholaster Jan Daems van Nuenen, die tot driemaal toe op voorspraak van O.L.Vrouw genezing mocht ondervinden, werd in 1606 een grotere kapel gebouwd van ongeveer 4 bij 7 meter.?) Omdat hij zag, dat er niet alleen uit nabijgelegen maar ook uit verder verwijderde plaatsen mensen toestroomden om de voorspraak van Maria in te roepen, had hij bijna 400 gulden geschonken, waarna het dorpsbestuur bouw materiaal ter beschikking had gesteld.

Poging tot uitbreiding van de kapel

Na de val van 's-Hertogenbosch in 1629 claimden de Staten generaal het bewind over heel de Meierij. In feite hadden de Staten alleen maar invloed, in zoverre zij die met militair ingrijpen afdwongen. De bevolking van Kempenland zag echter wel aankomen, dat zij uiteindelijk onder het regime van de Staten zouden komen. Men hield er rekening mee, dat de kerken dan genaast zouden worden, maar had

toch de stille hoop, dat afgelegen kapellen nog voor de katholieke eredienst gebruikt zouden kunnen worden. Daartoe herbouwde men onder andere de kapel van Straten.⁸⁾ Deze hoop zal ook de reden geweest zijn, dat men in 1637 een fonds vormde tot uitbreiding van de kapel van de H.Eik.⁹⁾

In de eerste van de drie bewaarde rekeningen van dit fonds wordt de motivering gegeven voor de oprichting (zie bijlage). Daarin wordt gezegd, dat de devotie tot O.L.Vrouw van de H.Eik zo toeneemt, dat de kapel nog niet het honderdste deel van de mensen kan bevatten, die daar toestromen. We hoeven dit niet letterlijk te nemen, maar er zullen natuurlijk wel veel mensen gekomen zijn. Wij vermoeden, dat rond die tijd, toen de Sint-Petruskerk tijdelijk gesloten is geweest, zoals ook in de kapel van Straten, in de kapel van de H.Eik missen zijn opgedragen, die het uitzonderlijke aantal bezoekers verklaren. Voorzichtigheidshalve zal men de motivering van een uitwijkkerk niet uitdrukkelijk genoemd hebben.

De opzet was om kleine bijdragen te verzamelen om daarmee schapen te kopen, die door schapenhouders gratis in onderhoud genomen zouden worden en waarvan men de wol en de lammeren zou verkopen ten bate van het fonds. Dit werkte aanvankelijk redelijk goed. In het eerste jaar had men een nettoresultaat van ruim 100 gulden. In latere jaren was het duidelijk minder, vermoedelijk omdat men toen de Sint-Petruskerk weer kon gebruiken. De opbrengst werd voorlopig belegd in schuldbekentenissen.¹⁰⁾

Het fonds is na afbraak van de kapel in 1649 blijven voortbestaan, maar werd na enkele jaren ontdekt en genaast. Bij de eindafrekening in 1653 voerden de kapelmeesters toen wel een kostendeclaratie op voor de moeite en tijd die zij besteed hadden.

De kapel tijdens de generaliteit

De hoop dat men tijdens de generaliteit de kapel van de H.Eik zou kunnen gebruiken als uitwijkkerk, bleek ijdel. Op last van de Staten generaal werd de kapel tot de grond afgebroken en de eik vlak bij de kapel, waarin het beeld oorspronkelijk geplaatst was, omgehakt.

Door de Oirschotse mensen werd ter plaatse van plaggen een soort schuilhut gemaakt, die van overheidswege enkele keren werd geruimd, maar uiteindelijk gedoogd werd onder het mom van schuilhut voor herders en vee op de gemeent. Ofschoon er geen enkel devotieel herkenningsteken was, kwamen daar veel mensen bidden.

Uit deze tijd dateren prenten van O.L.Vrouw van de H.Eik te Oirschot zoals een vervaardigd door G. Collaert (ca. 1660), waarop een aflat van 40 dagen wordt vermeld, verleend door Jacobus van der Torre, apostolisch vicaris van het bisdom 's-Hertogenbosch van 1657 - 1661, aan ieder die voortdit beeld 3 Onzevaders en 3 Weesgegroeten bad."¹¹⁾ Ook zijn prentjes bekend, gemaakt door Jacobus de Man en J. v.d. Sande. De grotere zullen zijn bedoeld om in huis te bewaren en de kleinere om bij zich te dragen en mee te nemen, wanneer men bij de H.Eik ging bidden.

De voorstellingen kunnen geen enkele aanwijzing geven voor de situatie van dat ogenblik, toen er immers helemaal geen kapel was noch enige publieke verering. Zij geven ook geen exacte aanwijzing voor een vroegere situatie, die door de tekenaars vermoedelijk nooit gezien is maar enkel bekend van horen zeggen.

De herbouw van de kapel

Ook na de Franse tijd, toen de uitoefening van de katholieke godsdienst niet meer wettelijk verboden was, waren de katholieken nog zeer voorzichtig om de calvinistische overheid niet voor het hoofd te stoten. Zover na te gaan zal de situatie gebleven zijn zoals in de voorgaande tijd.

Pas na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie heeft pastoor de Bont in 1854 de kapel op de oude fundamenten laten herbouwen.¹²⁾

Het eenvoudige doch mooie houten barokaltaar in deze kapel is volgens mondelinge overlevering vervaardigd door Walter Pompe ca. 1750 en afkomstig uit de schuurkerk.

Na de gedeeltelijke instorting van de kerktoren in 1904 is een gedeelte van de stenen gebruikt voor uitbreiding van de kapel met een breder gedeelte (ca. 7 x 6 m). Het open voorfront wordt geschraagd door de vier minst-beschadigde hardstenen zuilen van het zangkoor. Deze zuilen uit het begin van de zeventiende eeuw hebben eerst het oxaal van de Sint-Petruskerk gedragen en waren na 1800 gebruikt als dragers van het zangkoor tegen de toren.¹³⁾

De verering van O.L.Vrouw na 1800

Ofschoon er van de kant van de katholieken van Oirschot en omgeving een grote devotie bestond tot O.L.Vrouw van de H.Eik, werd deze hoofdzakelijk beleefd in particulier bezoek en gebed, voor speciale intenties ook in gezamenlijke bedevoties. Een uiting van deze devotie is een schenking in 1830. Maria Catharina Vlijmincx, vermoedelijk afkomstig uit Oirschot, echtgenote van Jean Blanquart te Brussel, schonk een medaillon met kostbare edelstenen aan O.L.Vrouw, dat door pastoor Rovers op haar verzoek persoonlijk in Brussel werd opgehaald. In 1893 werden deze juwelen met speciale machtiging door paus Leo XIII verwerkt in de lunula van de nieuwe monstrans, die naar ontwerp van L.C. Hezemans te 's-Hertogenbosch werd vervaardigd door L. v. Rijswijk te Antwerpen.¹⁴⁾

Van pastorale zijde werd de particuliere devotie op voorzichtige wijze begeleid, waarbij vooral gewaarschuwd werd tegen uitwassen, omdat het devotioneel bezoek aan de kapel, vooral in de meimaand, een gretig aangegrepen argument was voor jongelui van beiderlei kunne om elkaar daar buiten het oog der ouders te ontmoeten, zodat in Oirschot gesproken werd van 'meidenmarkt'.

In 1906 is het 500-jarig bestaan van de verering gevierd. We vonden daarvan wel een vermelding maar geen enkel gegeven over de wijze, waarop dit geschied is.

Pas onder pastoor-deken Th. de Vries is van pastorale zijde een voorzichtig begin gemaakt met de bevordering van de devotie.

De grens tussen de gemeenten Oirschot en Oost- West- en Middelbeers liep precies langs de hoek van de kapel. In 1936 kocht de pastoor het aan de kapel grenzende perceel van het landgoed de Baest onder de gemeente Oost- West- en Middelbeers.

Hij richtte in dat jaar een kruisweg op langs een pad door het tegenover de kapel gelegen bos, geschilderd door Willem de Nijs te Blaricum. Ook werd in datzelfde jaar door hem een broederschap van O.L.Vrouw van de H.Eik opgericht. Kruisweg en broederschap zijn in de jaren zeventig weer verdwenen.

Vanaf 1937 werd op een zondag in mei een plechtig Lof met predikatie gehouden in de openlucht. In 1954 wilde de pastoor daartoe een vast rustaltaar bouwen,

waarvoor door de gemeente Oirschot toestemming werd geweigerd. De burgemeester van Oost- West- en Middelbeers gaf echter vlot toestemming om op het in haar gemeente gelegen deel van het kapelterrein dit rustaltaar te bouwen. Het is in de jaren zeventig weer afgebroken.

Op 16 mei 1939 werd voor de eerste maal een H.Mis opgedragen in de kapel bij gelegenheid van het tienjarig bestaan van de R.K. Boerinnenbond. Sindsdien geschiedde dit meermalen. Zo werden in de meimaand elke weekdag 's morgens om 6.30 en 7 u. Missen opgedragen in de kapel, zolang de pasgewijde priesters van de paters Montfotanen daarvoor beschikbaar waren.

Het beeld van O.L.Vrouw in de Sint-Petruskerk

Voorzover bekend is het beeld van O.L.Vrouw, dat rond 1400 bij de H.Eik werd gevonden en ook in diezelfde tijd vervaardigd is, na 1800 steeds bewaard in de Sint-Petruskerk. Het huidige Maria-altaar werd in november 1889 in de kerk geplaatst in het noordertransept, waar nu het Odulphusaltaar staat. Het is naar ontwerp van L.C. Hezemans te 's-Hertogenbosch vervaardigd door atelier Goossens voor fl. 1250, terwijl de haut-reliefs gesneden zijn door van der Geld voor fl. 400. Voor dit altaar werd door J. Schellekens bij zijn honderdste verjaardag fl. 1000 geschonken, terwijl het ontbrekende door deken J.B. Franken privé betaald werd»)

Dit altaar is evenals het Odulphusaltaar bij de brand van de kerk in 1944 gespaard. Na de herbouw van de kerk zijn de altaren van plaats verwisseld. Ook het gebrandschilderde raam van Maria ten hemelopneming in het noordertransept was grotendeels gespaard en kon hersteld worden. Het is na de herbouw van de kerk eveneens in het zuidertransept geplaatst.

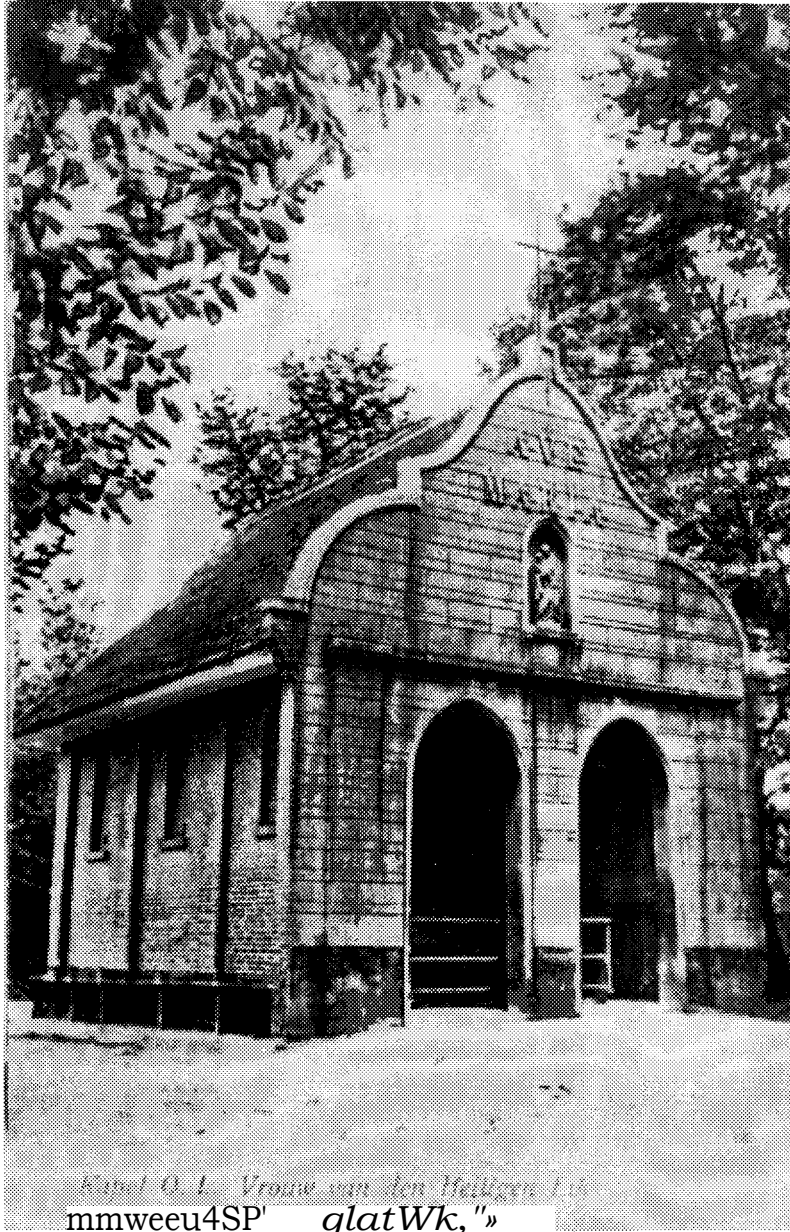
Zolang de kerken heel de dag geopend waren, was in Oirschot ook de deur van het zuidertransept steeds geopend, zodat men heel de dag door gemakkelijk even bij O.L.Vrouw kon binnenlopen, waarvan ook veel gebruik werd gemaakt. Sedert de kerken vanwege het gevaar van diefstal veeltijds gesloten zijn, blijft, ook wanneer de kerk open is, de deur van het zuidertransept gesloten. De korte bezoeken aan het beeld van O.L.Vrouw in de kerk zijn daardoor vrijwel onmogelijk geworden, maar sindsdien zijn de bezoeken aan de kapel van de H.Eik steeds toegenomen, zoals blijkt uit de netto-opbrengst van de kaarsen aldaar, die van fl. 9817 in 1985 is gestegen tot fl. 48353 in 1995.

Besluit

De verering van O.L.Vrouw van de H.Eik in Oirschot heeft bijna 600 jaar stand gehouden ondanks vele moeilijkheden. De vinding van het beeld, gevolgd door genezingen en gebedsverhoringen, is door de Oirschotse mensen en vele anderen beschouwd als teken, dat Maria ter plaatse vereerd wilde worden, zonder dat men daar sensationele gebeurtenissen bij nodig had.

Degenen die uit echte devotie Maria in haar kapel bezoeken, hebben daar geen behoefte aan.

Dat op sensatie beluste toeristen daarnaar met nauwelijks verholten spot vragen, kan de ware Mariaverereers niet echt storen.

Kapel O.L. Vrouw van den Heiligen Eik
mmweeu4SP' glatWk, "»

De kapel omstreeks 1900 (Fotocollectie Streekarchief)

NOTEN

- 1) Dr. Michiel Verweij deed een diepgaand onderzoek aangaande Petrus Vladeraccus, van 1604 tot 1618 pastoor van Oirschot, en diens litterair werk, zoals ook de *Diva virgo Oirschottana ad sacram quercum*, waarvan hij de lotgevallen natrok en een tekstkritische uitgave met proeve van vertaling bezorgde van het gedeelte, dat daarvan bewaard is in Wichmans' *Brabantia Mariana* met een korte recapitulatie van de samenvatting van het overige deel van Vladeraccus' studie door Wichmans: M. Verweij, '*De Diva virgo Oirschottana van Petrus Vladeraccus (1571 - 1618)*', in *Campinia* jrg. 19 (1989), blz. 119 - 128; en Dr. Michiel Verweij, '*Leven en werk van Petrus Vladeraccus, pastoor van Oirschot 1604 - 1618*', in *Campinia* jrg. 24 (1994), blz. 101 - 123. De proeve van vertaling met de samenvatting is ook verschenen in *Oog op Oirschot*, Oirschot 1991, blz. 216 - 218. Dit werk is de enige directe bron voor de ontstaansgeschiedenis van de devotie tot O.L.Vrouw van de H.Eik en daarop zal dit onderzoek in eerste instantie gebaseerd worden.
- 2) Oirschots schepensprotocol van 1463, fol. 21vo; gepubliceerd in *Campinia* jrg. 3 (1973), blz. 236 e.v.v.
- 3) J. Lijten, '*Het ontstaan der schuttersgilden op het platteland van Noord-Brabant*', in *Campinia* jrg. 22 (1992), blz. 119 - 141, met name blz. 129, nr. 11 en blz. 135.
- 4) R.A.N.B., A.K.O., inv. nr. 373, regest nr. 239. '.... omni anno tres grossos veteres presbyteris, vicariis, sociis seu confratribus confraternitatis beate Marie in Oersot...' Het 'regest' geeft slechts een fractie van de vele en ingewikkelde bepalingen uit dit zeer uitgebreide en interessante testament.
- 5) P.A.O., ch. 1400.05.02, gepubliceerd in *Campinia* jrg. 7 (1977), blz. 104.
- 6) J. Lijten, '*Het ontstaan der schuttersgilden*', *Campinia* jrg. 22 (1992), blz. 129 e.v., nr. 11.
- 7) De afmetingen van deze kapel zijn bekend, omdat bij de afbraak in 1649 de fundamenten zijn achtergebleven, waarop in 1854 de kapel herbouwd werd.
- 8) J. Lijten, '*De vroegere kapellen van Straten*', in *Campinia* jrg. 25 (1995), blz. 96 - 99.
- 9) S.A.R.E., rayondepot Oirschot, rekeningen van het fonds tot uitbreiding van de kapel van de H.Eik 1637 - 1639; 1639 - 1640; 1641 - 1653.
- 10) Oirschots schepensprotocol van 1639, blz. 219 en 290; 1640, blz. 340.
- 11) A.P.A.M. Spijkers, '*O.L.Vrouw van de H.Eik, gravure van G. Collaere*', in *Campinia* jrg. 16 (1986), blz. 183 - 187.
- 12) L.H.C. Schutjes, '*Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*', dl. V, blz. 372.
- 13) H. Strijbos, '*Drie (of vier?) generaties kerken: een grootfamilie in Oirschot*', in *Oog op Oirschot*, Oirschot 1991, blz. 130 e.v.
- 14) Aantekening in het parochieel memorieboek.
- 15) Zie noot 14. De reliefs worden daar bas-reliefs genoemd.

BIJLAGE

1639.04.25

Oirschot

S.A.R.E., rayondepot Oirschot, rekening van het fonds tot uitbreiding van de kapel van O.L.Vrouw van de H.Eik over de jaren 1639 - 1640.

(Transscriptie Frank Schoots)

Lieve Vrouwe Capel
1639 tot 1640

Alsoo den ijever ende devotie tot onse weerdighe moeder Godts ende maghet Maria aen de capelle van den heijligen Eijcke binnen der vrijheijt van Oerschot alsoo dagelijcx men siet vermeerderen ende aanwassen (Godt loft) dat de selve capelle nootsaeckelijcken dient vermeerdert om de menichte van volcke die men daer niet alleen op de feestdaeghen van de voors. weerdighe maghet, maer allen daeghen schier siet vergaederen, henne devotiën aldaer stortende, sijnde de voors. capelle niet capabell om schier het honderste deel van den voors. volcke te connen innemen, ende dat men noch ter lijdt geene middelen en heeft, off en weet, daer men de voors. vermeerderinge mede soude mogen beginnen ende voleijnden, soo hebben die cerw. heere pater, pater Bartholomeuws vander Veecken, pastoir van Sinte Peters kercke tot Oerschot voors., ende mede van de voors. capelle, met veele van de goede ende devoote naegebueren der voors. vrijheijdt, goetgevonden te verkondichen, gelijk oock den voornoemden heere pastoir alreede gedaen heeft, dat men binnen de voors. vrijheijdt van Oerschot ende aengeleeghen plaetsen soude oprichten een schaepskoije onder de gheene die devotie tot de voors. capelle hebbende ende schaepen houdende sijn, vermaenende nae de andere de gheene die egheene schaepen en hadden ende oock devotie daertoe hadden, dat sij naer henne devotie souden willen geven om schaepen te koopen, die men den geenen, die schaepen begeert te onderhouden, soude moghen leveren, onder expresse conditie dat het onderhouden van de voors. schaepen ende contribueeren tot het koopen van de voors. schaepen, niet en soude mogen getrocken worden in alsulcke consequentie, dat de selva onderhouders ende contribueerders daermede eenen ecuwichen servitute op den hals houden souden, maer dat sij 't selve t'allen

tijden ende stonden als 't hen gelieven soude, wederom souden mogen onderlaeten, ende gheen schaepen meer onderhouden off daertoe contribueeren, ende dat mede het proffijdt vande voors. schaepen ende interesten van dijen, mitsgaders de voors. contributie niewers anders dan totte vermeerderinge van de voors. capelle gecmployeert en soude mogen worden, met alnoch conditie dat men de lammeren alle jaer eens bij tijts soude moeten verkoopen, ende de onderhouders daarvan ontlasten, ende dat men oock deselve onderhouders op een niew alle jaer soude moeten bidden, dat sij het onderhouden voors. noch voor een jaer souden willen continueren ter eeren voors. ende alsoo veele devote personen totte voors. schaepskoije hadden gecontribueert ende veele hocvenaers ende andere gepresenteert een schaep te houden, ter eeren ende onder conditie als boven, versoeckende dat men hen schaepen souden willen leveren ende personen committeeren die deselve schaepen teeckenden, gaede sloeghen, de lammeren en wolle daarvan vercoeghten, ende de bovengeschreven conditiën observeerden, soo sijn bij die eerweerdighe heer pastoir voors. ende de magistraete der vrijheijt van Oerschot tot het koopen van de voors. schaepen, bestellen, bidden, gaede slaen, verkoopen van de lammeren ende wolle mitsgaders tot het observeeren van de voorschreven conditiën, gekooren ende genomineert: Sijmen Goijarts Verhoeven, Joorden Jan Peters Verhoeven, ende Peter Martens van Collenberch, biddende ende versueckende, dat sij dijen last ter eeren als voors. souden willen aenveerden, beloovende die voors. heer pastoir ende de voors. magistraete wel expresselijck, dat sij niemanden met het voors. onderhouden van de voors. schaepen ende contributie als voors. en sullen prejudici[er]en, maer dat sij t'allen tijden 't selve sullen moghen onderlaeten als 't hen gelieven sal, ende dat men de penningen, proffijdt, ende interesse daarvan tomend niewerincx anders toe en sal emploijeeren als tot vermeerderinge van de voors. capelle, soo voorseijdt is ende hebben die voors. gecommitterde dien volgen den voors. last aengeveerd in den jaere 1637, sijnde de serve gecommiteerde alsnu gereedt henne reeckeninge te doen van 't geene deselve koeije voor den iersten jaer, dat de lammeren ende wolle verkocht sijn, opgebracht heeft, de selve reeckeninge presenteerende, ende overleverende aen mijn heer den pastoir ende magistraete voors.

versoeckende commissarissen om deselve
reeckeninge te visiteren, lauderen ende approbeeren.
Actum opten raedthuijse der vrijheijdt van
Oerschot den tweeden paesschdach sestien
hondert negenendertich. etc.

Op heden den xxv aprilis tweeden paesdach anno 1639
hebben dije van den eede der vrijheijt Oirschot daer toe opten
raethuijse geconvoceert ende den inhoud deler rekeninge gehoort
hebbende tot het sluijten van de selve rekeninge gecommiteert
Jacoben Dircx van de Velde ende Jannen Hermen
Stockelmans, scepenen der voors. vrijheijt. Actum ut supra

Mij present

G. Goossens, secretaris
1639